

Русский? Договоримся!

Szymon Domański
Rafał Otręba

**Poradnik metodyczny do programu nauczania
języka rosyjskiego dla III etapu edukacyjnego
liceum ogólnokształcącego i technikum, nauczanego jako język pierwszy,
poziom podstawowy i rozszerzony (III.1.P, III.1.R), oraz jako język drugi (III.2, III.2.0)**

opracowany w ramach projektu:

„Tworzenie zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Redakcja merytoryczna: Beata Luc
Redakcja językowa i korekta: Eduexpert sp. z o.o.
Projekt graficzny i projekt okładki: Eduexpert sp. z o.o.
Redakcja techniczna i skład: Eduexpert sp. z o.o.

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie

w ramach projektu: *Weryfikacja i odbiór zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy*

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl

Spis treści

WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I	
Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej języka rosyjskiego dla III etapu edukacyjnego	6
ROZDZIAŁ II	
Nauczanie języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym w liceum ogólnokształcącym i technikum	9
2.1. Zasady nauczania	9
2.2. Formy, techniki, metody nauczania i strategie uczenia się w liceum i technikum	11
2.3. Kompetencje kluczowe i umiejętności uniwersalne	16
2.4. Interdyscyplinarność	19
2.5. Zasady projektowania uniwersalnego i specjalne potrzeby edukacyjne	21
ROZDZIAŁ III	
Organizacja procesu dydaktycznego	22
3.1. Zasady pracy na lekcji języka rosyjskiego	22
3.2. Cele i założenia pracy z klasą zróżnicowaną pod względem potrzeb edukacyjnych	25
3.3. Organizacja procesu dydaktycznego uwzględniająca zróżnicowane sytuacje dydaktyczne i potrzeby uczniów	26
3.4. Warunki i sposoby realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego dla III etapu edukacyjnego z zakresu języka obcego nowożytnego	28
ROZDZIAŁ IV	
Nauczane treści kształcenia	33
4.1. Umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe (uniwersalne)	33
4.2. Przykłady wdrożenia działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich	35
4.3 Realizacja treści kształcenia w podejściu komunikacyjnym	37

ROZDZIAŁ V

Monitorowanie i ocenianie postępów ucznia	39
5.1. System monitorowania i oceniania postępów w zakresie języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym	39
5.2. Kształtowanie kompetencji kluczowych a monitorowanie i ocenianie postępów uczniów	40
5.3. Funkcje i znaczenie oceniania sumującego i kształtującego	42
5.4. Ocenianie bieżące, śródroczne i końcowe	43
5.5. Samoocena i ocena koleżeńska	45
5.6. Ocena osiągnięć i postępów uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych	47

ROZDZIAŁ VI

Zadania nauczyciela w kontekście założeń edukacji włączającej ...	49
6.1. Diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć – szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej .	49
6.2. Specjalistyczne dostosowania	51
6.3. Partnerstwo z rodzicami: rola i zasady współpracy	54
6.4. Zasady współpracy z personelem	55
6.5. Opracowanie sposobu monitorowania postępów ucznia z uwzględnieniem różnych potrzeb edukacyjnych (w tym uwarunkowań wynikających z różnych możliwości psychofizycznych i zachowania motywującej funkcji oceny)	56
6.6. Przykłady dobrych praktyk pokazujące systemowe rozwijanie szeroko rozumianych kompetencji społecznych	57
BIBLIOGRAFIA	59

WSTĘP

Prezentowany poradnik metodyczny opiera się na założeniach programu nauczania języka rosyjskiego dla III etapu edukacyjnego *Русский? Договоримся!* autorstwa Szymona Domańskiego i Rafała Otręby – stanowi jego uzupełnienie, wzbogacone o dołączone do poradnika scenariusze zajęć. Jest on adresowany do nauczycieli uczących języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym w czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum, w których język rosyjski nauczany jest jako pierwszy język obcy na poziomie podstawowym (wariant podstawy programowej III.1.P), jako pierwszy na poziomie rozszerzonym (III.1.R), jako drugi po dwóch latach nauki w szkole podstawowej w klasie VII i VIII (III.2) oraz jako drugi nauczany od podstaw (III.2.0).

Odbiorcami poradnika są zarówno nauczyciele rozpoczynający pracę w szkole, jak i Ci, którzy w zawodzie nauczyciela pracują już jakiś czas. Celem opracowania jest udzielenie wskazówek do korzystania z programu nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* i przekazanie wytycznych do organizacji pracy dydaktycznej dla początkujących nauczycieli oraz pokazanie innowacyjnych rozwiązań dla doświadczonych uczących. Poradnik tworzy spójną całość z programem nauczania, w którym zgodnie z teorią konstrukttywizmu zakłada się, że uczniowie biorą czynny udział w procesie kształcenia, a nadrzędnym celem nauki języka obcego jest skuteczna komunikacja (podejście komunikacyjne w nauczaniu języków obcych).

W poradniku metodycznym rozwinięto zawarte w programie nauczania wątki dotyczące edukacji włączającej, indywidualizacji pracy z uczniami, a także kształtowania kompetencji kluczowych. Obszerne fragmenty opracowania poświęcono praktycznym przykładom wymienionych w programie nauczania metod, technik i form pracy na lekcjach języka rosyjskiego.

Nauczyciel języka rosyjskiego, sięgając do poradnika, dowie się, jak skutecznie planować pracę dydaktyczną i wychowawczą, jak organizować proces dydaktyczny, w jaki sposób realizować treści nauczania ujęte w podstawie programowej oraz jak monitorować i oceniać postępy uczniów. W poradniku zawarto ponadto wskazówki dotyczące pracy zdalnej oraz organizacji warunków kształcenia na odległość.

Autorzy opracowania wyrażają nadzieję, że zostaną Państwo zainspirowani do kreatywnej pracy z uczniami szkół ponadpodstawowych – w duchu podejścia komunikacyjnego i zgodnie z założeniem, że uczeń może być konstruktorem własnej wiedzy. Podobnie jak w programie nauczania, w poradniku nie narzuca się tematów do realizacji w poszczególnych klasach, podkreślając tym samym autonomię nauczycieli. Nauczyciel XXI wieku to ten, którego charakteryzuje innowacyjne, kreatywne, pełne zaangażowania podejście do pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wyrazimy głęboką nadzieję, że lektura prezentowanego poradnika metodycznego posłuży Państwu do doskonalenia zarówno jakości nauczania, jak i uczenia się z perspektywy ucznia.

ROZDZIAŁ I

Planowanie pracy w procesie dydaktycznym i wychowawczym uwzględniające cele i założenia podstawy programowej języka rosyjskiego dla III etapu edukacyjnego

Planowanie jest procesem, na który składa się szereg działań związanych z określeniem celów oraz sposobów ich osiągnięcia. Skuteczne planowanie procesu dydaktycznego jest niezbędne do realizacji podstawy programowej – dotyczy to oczywiście wszystkich nauczycieli, jednak ci z dłuższym stażem pracy posiadają już odpowiednie materiały i narzędzia, które ułatwiają im organizację procesu dydaktycznego, z kolei nauczyciel dopiero rozpoczynający pracę staje przed koniecznością gromadzenia i tworzenia tych materiałów. Planowanie pracy dydaktycznej może dotyczyć zarówno pojedynczych lekcji, jak i całego roku szkolnego czy etapu edukacyjnego.

Aby dobrze zaplanować proces nauczania języka rosyjskiego, nauczyciel powinien posiadać wiedzę na temat czasu i odbiorcy planowanego procesu. Optymalne zarządzanie czasem na lekcji, w całym roku szkolnym oraz w cyklu kształcenia, stanowi podstawę efektywnego planowania procesu kształcenia.

Standardowa jednostka lekcyjna trwa 45 minut. Planowanie pojedynczej lekcji najczęściej sprowadza się do tworzenia scenariuszy zajęć, które początkujący nauczyciel może wykorzystać także w procesie awansu zawodowego. Najważniejszym etapem planowania poszczególnych zajęć jest określenie ich celów – mogą one skupiać się na rozwijaniu jednej ze sprawności językowych lub kilku jednocześnie (sprawność mówienia, pisanie, czytania ze zrozumieniem, rozumienia ze słuchu). Lepiej jednak określić mniejszą liczbę celów i skupić się na ich pełnej realizacji. Następnie należy podjąć decyzję dotyczącą wprowadzanego materiału językowego. Warto wskazać:

- zestaw słownictwa znanego już uczniom – w celu utrwalenia i przeprowadzenia ćwiczeń językowych;
- zestaw słownictwa wykorzystywanego w tworzeniu zdań o różnej strukturze;
- zestaw niezbędnych treści z zakresu gramatyki.

Następnym etapem będzie zaplanowanie przebiegu kolejnych faz lekcji. Należy mieć na uwadze zachowanie spójności między nimi, pozwalającej na płynne i logiczne przechodzenie z jednej fazy do drugiej, określić ilość czasu przeznaczoną na ich realizację, a przede wszystkim ich charakter (wprowadzenie, prezentacja nowego materiału, jego utrwalenie, swobodna praktyka językowa). Przy tym nauczyciel powinien pamiętać, że każda z planowanych faz powinna służyć zbliżaniu się do osiągnięcia wcześniej określonych celów lekcji. Warto ustalić też dla poszczególnych etapów formy organizacyjne zajęć. Kolejnym krokiem w planowaniu będzie opracowanie ćwiczeń językowych oraz technik ich realizacji, następnie zaś zaplanowanie wykorzystania środków dydaktycznych, które posłużą uatrakcyjnieniu ćwiczeń. W procesie planowania lekcji warto uwzględnić tzw. plan alternatywny, pozwalający na skuteczną realizację zajęć mimo ewentualnych komplikacji i wynikłych w toku lekcji problemów – ponadto trudności te należy w miarę możliwości przewidywać zawczasu (Komorowska 2005: 70). Zaleca się, aby w scenariuszu lekcji znalazły się propozycje dostosowań dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE), takie jak np. transkrypcja do nagrań dla

uczniów z dysfunkcją słuchu, odpowiednio powiększony tekst do czytania dla uczniów słabowidzących itp. Więcej na ten temat można znaleźć w podrozdziale 6.2 poradnika.

Planując organizację procesu dydaktycznego, nauczyciel powinien wziąć pod uwagę liczbę godzin języka w czteroletnim (dla liceum ogólnokształcącego) oraz pięcioletnim (dla technikum) cyklu kształcenia. Liczbę godzin przewidzianych na nauczanie języka obcego nowożytnego w szkole ponadpodstawowej określa podstawa programowa oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.). W liceum ogólnokształcącym (w czteroletnim cyklu kształcenia) oraz technikum (w pięcioletnim cyklu kształcenia) nauczyciel języka rosyjskiego ma do dyspozycji:

- 360 godzin – wariant podstawy programowej III.1.P;
- 540 godzin – wariant podstawy programowej III.1.R;
- 240 godzin – warianty podstawy programowej III.2 i III.2.O.

Planując proces dydaktyczny w roku szkolnym lub cyklu kształcenia, nauczyciel języka rosyjskiego może posłużyć się rozkładem materiału lub planem wynikowym. Zwykle plany i rozkłady materiału są udostępniane przez wydawców konkretnych podręczników do nauki języka – nauczyciel może je pobrać ze strony internetowej danego wydawnictwa. Należy zauważyć, że nauczyciel nie ma obowiązku korzystania z podręcznika – może korzystać z materiałów sporządzonych samodzielnie. Związane jest to jednak z dodatkową pracą poświęconą na przygotowanie rozkładów lub planów wynikowych.

Rozkład materiału nauczania – uwzględniający tematykę poszczególnych zajęć, zakres materiału leksykalno-gramatycznego, cele komunikacyjne, rozwijane sprawności językowe, kształtowane kompetencje kluczowe oraz dobór materiałów i pomocy dydaktycznych wraz z uwagami dotyczącymi ich wykorzystania – pomoże nauczycielowi we właściwym zaplanowaniu i wyborze odpowiedniego materiału nauczania, zgodnie z realizowanym wariantem podstawy programowej, adekwatnie do przewidzianej liczby godzin w danym cyklu kształcenia, a ponadto odpowiednio do potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków danej szkoły. Zaleca się opracowanie rozkładu materiału nauczania w ujęciu ramowym na okres czterech lat w przypadku liceum oraz pięciu lat w przypadku technikum, w postaci szczegółowej zaś obejmującego jeden semestr lub rok szkolny. Najważniejszymi zasadami, zgodnie z którymi rozkład materiału nauczania powinien zostać przygotowany, będą reguła spiralności (zob. podrozdział 4.1), zasada kumulatywności oraz zasada systematyczności.

Alternatywę dla rozkładu materiału nauczania będzie stanowić plan wynikowy. Jest to opracowany przez nauczyciela hierarchiczny wykaz efektów kształcenia, uwzględniający wymagania programowe nauczanego przedmiotu, założenia realizowanego programu nauczania, wewnątrzszkolnych zasad oceniania (WZO) oraz przedmiotowych zasad oceniania (PZO). Wymagania określone w planie wynikowym muszą być zróżnicowane z uwagi na zróżnicowanie uzdolnień i możliwości samych uczniów – należy zawrzeć w nim zatem minimum dwa poziomy umiejętności: podstawowy (P – efekty kształcenia dotyczące przeciętnego ucznia) i ponadpodstawowy (PP – efekty kształcenia dotyczące ucznia reprezentującego poziom ponadprzeciętny). Plan wynikowy znajdzie zastosowanie zwłaszcza w kontekście przygotowywania prac kontrolnych i testów, gdyż ułatwia nauczycielowi określenie kryteriów oceniania.

Sporządzanie planów wynikowych daje nauczycielowi możliwość łatwiejszej indywidualizacji procesu dydaktycznego i dostosowania go do potrzeb uczniów mających specyficzne trudności w uczeniu się lub zdolnych.

Planując proces dydaktyczny w roku szkolnym oraz w cyklu kształcenia nauczyciel powinien pamiętać o uwzględnieniu w planie wydarzeń propagujących kulturę rosyjską oraz naukę języków obcych. Warto więc – np. w ramach pracy zespołu nauczycieli języków obcych, jeśli taki został powołany w danej szkole – zaplanować wydarzenia takie jak dzień języków obcych, dzień kuchni rosyjskiej, dzień poezji rosyjskiej etc.

Nauczyciel języka rosyjskiego powinien zadbać także o zapewnienie optymalnych warunków kształcenia językowego, czyli o odpowiednie zorganizowanie przestrzeni oraz wyposażenie sali do nauki języka rosyjskiego. W programie nauczania rekomenduje się wyposażenie sali w odpowiednie pomoce naukowe (słowniki), pomoce wizualne (mapy, plakaty), komputer z dostępem do internetu, rzutnik i ekran, proponuje się także ustawienie ławek w sposób umożliwiający przeprowadzenie różnych ćwiczeń językowych, sprzyjający funkcjonowaniu uczniów ze SPE (np. podkowa, wyspy uczenia się). W sytuacji gdy kształcenie w tradycyjnej formie nie jest możliwe, a jedyną dopuszczalną formą jest tzw. zdalne nauczanie (z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość), nauczyciel również powinien zatroszczyć się o organizację przestrzeni – np. poprzez wybór platformy internetowej umożliwiającej przeprowadzenie lekcji w formie wideokonferencji oraz ułatwiającej kontakt z uczniami, pozwalającej na wymianę informacji, przekazywanie zadań, rozwiązywanie testów. Materiały wykorzystywane do nauki języka rosyjskiego podczas zdalnego nauczania powinny być zdigitalizowane, np. zamiast tradycyjnych podręczników nauczyciel powinien wykorzystywać te w wersji cyfrowej. Należy zaznaczyć, że niezależnie od formy kształcenia nauczyciel nie ma obowiązku korzystania z podręcznika. Jeśli jednak zdecyduje się na to, zobowiązany jest do korzystania z podręcznika dopuszczonego do użytku przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

W nauczaniu w zgodzie z podejściem komunikacyjnym nauczyciel języka rosyjskiego powinien wykorzystywać materiały realioznawcze takie jak np. monety i banknoty rosyjskie, bilety komunikacji miejskiej z Rosji, przedmioty codziennego użytku itp. Rekomenduje się wykorzystanie ich w ćwiczeniach komunikacyjnych takich jak dialogi czy scenki sytuacyjne.

Kolejnym elementem, który należy uwzględnić w procesie planowania, są przedmiotowe zasady oceniania. Nauczyciel opracowuje je w zgodzie ze statutem szkoły i wewnątrzszkolnymi zasadami oceniania. W programie nauczania zaproponowano punktowy system oceniania bieżącego, będący uzupełnieniem oceniania kształtującego oraz informacji zwrotnej.

Nauczyciel języka rosyjskiego powinien zadbać także o samorozwój. Powinien zatem zaplanować czas, jaki przeznaczy na samodoskonalenie – kursy, szkolenia, webinary etc.

Podsumowując, planowanie procesu dydaktycznego jest wieloaspektowe i wymaga od nauczyciela skutecznego zarządzania czasem na lekcji, w roku szkolnym oraz w całym cyklu kształcenia, uwzględniania indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych uczniów, celów i założeń podstawy programowej, a ponadto ciągłego doskonalenia warsztatu pracy i samorozwoju.

ROZDZIAŁ II

Nauczanie języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym w liceum ogólnokształcącym i technikum

2.1. Zasady nauczania

Program nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* opiera się na założeniach podejścia komunikacyjnego oraz konstruktywistycznej teorii nauczania. W podejściu komunikacyjnym nadrzędnym celem językowym jest skuteczna komunikacja – zarówno w mowie, jak i w piśmie. Język opisuje rzeczywistość, nie ma własnego obiektu badań, dlatego tak łatwo jest korelować naukę języka z innymi przedmiotami ogólnokształcącymi. Dzięki temu uczniowie zobaczą, że przedmioty szkolne wzajemnie się uzupełniają. W teorii konstruktywizmu duży nacisk kładzie się na samodzielność, autonomię, podmiotowość ucznia w uczeniu się. Uczeń nie otrzymuje wiedzy w postaci gotowej od nauczyciela – aby ją pozyskać, powinien wykazać się wysiłkiem intelektualnym, sprawdzić słuszność postanowionej hipotezy, a nawet popełnić błąd, aby móc wyciągnąć odpowiednie wnioski. Aby nauczanie języka rosyjskiego było zgodne z przyjętymi w programie nauczania założeniami teoretyczno-naukowymi oraz aby odpowiednio motywować uczniów do wchodzenia w interakcje językowe, należy przestrzegać kilku zasad.

Zasada komunikatywności jest niejako nadrzędną zasadą w procesie nauczania języka, to jej podporządkowane są wszystkie pozostałe zasady, komunikacja jest bowiem głównym celem nauki języka obcego. Zasada komunikatywności polega na maksymalnym upodobnieniu nauczania do naturalnego procesu przyswajania języka, a zatem do procesu realnej komunikacji. Jak zauważa Marek Szatek, „jest to główna wytyczna, zgodnie z którą dokonująca się na lekcjach języka obcego działalność ćwiczebna powinna być bez reszty skierowana na ukształtowanie u uczniów umiejętności posługiwania się językiem obcym jako narzędziem porozumiewania się, tj. narzędziem przekazu i odbioru treści” (Szatek 2004: 96). Stosując zasadę komunikatywności, należy pamiętać, aby każde zagadnienie leksykalne czy gramatyczne zostało wprowadzone w kontekście komunikacyjnym. Uczeń powinien wiedzieć, jaki cel komunikacyjny będzie realizował, stosując dane słowo lub zasadę gramatyczną. W nauczaniu w zgodzie z zasadą komunikatywności rekomenduje się stosowanie następujących technik pracy:

- burza mózgów – szczególnie przydatna na etapie planowania pracy lub w początkowej fazie realizacji pracy grupowej, projektu;
- mapa myśli – technika kreatywnego notowania, porządkowania treści;
- dialogi – rozmowa w sklepie, na lotnisku, wyrażanie opinii itp.;
- inscenizacje, historyjki.

Zasada sytuacyjności jest ściśle powiązana z zasadą komunikatywności. Zgodnie z tą zasadą komunikacja powinna być osadzona w konkretnym miejscu i czasie. Ćwicząc dialogi na dworcu kolejowym, warto zatem zaaranżować w klasie okienko kasowe czy posługiwać się autentycznymi materiałami takimi jak rosyjskie pieniądze lub bilety. Dodatkowo nauczyciel może wykorzystać dźwięki, charakterystyczne dla danego miejsca, w którym odbywa się aranżowany dialog (można wykorzystać materiały dźwiękowe dostępne na stronie zvukipro.com; dostęp 24.10.2022) (Kucharczyk 2008: 87).

Sytuacje komunikacyjne na lekcji to nie tylko te aranżowane. To również naturalna komunikacja między nauczycielem a uczniem czy ucznia z uczniem, w ogólnej klasyfikacji można więc podzielić sytuacje ćwiczeniowe na:

- naturalne sytuacje komunikacyjne, np. powitanie, pożegnanie;
- sytuacje standardowe, związane z prowadzeniem lekcji, np. sprawdzenie obecności;
- sytuacje specjalnie, zaaranżowane w celach dydaktycznych.

Więcej na temat wyżej wymienionych zasad nauczania można dowiedzieć się z *Rekomendacji do Warszawskich wytycznych edukacyjnych – nauka w czasie pandemii – Motywacja w edukacji językowej w trybie on- i offline* (PDF, 727 KB; dostęp 24.10.2022) autorstwa dr Anny Grabowskiej.

Ponadto warto na lekcjach języka rosyjskiego stosować się do **zasady problemowości**. Ma ona szerokie zastosowanie zarówno w osiągnięciu celów językowych, jak i niejęzykowych. W nauczaniu podejście problemowe wiąże się z tym, że wiedza nie jest podawana uczniom bezpośrednio i nie wymaga tylko wysiłku pamięciowego. Kształcenie w zgodzie z zasadą problemowości oznacza, że uczniowie mają do czynienia z sytuacją problemową, której rozwiązanie wymaga więcej wysiłku intelektualnego niż tylko zapamiętania. Uczniowie samodzielnie dochodzą do wiedzy i poszerzają ją. W podejściu problemowym stosuje się wszystkie zadania, w których uczniowie muszą dokonać wyboru, odgadnąć, postawić i zweryfikować postawioną hipotezę. Nauczanie problemowe na III etapie edukacyjnym jest uzasadnione, ponieważ uczniowie posiadają już autonomię uczenia się, znają i potrafią wykorzystać techniki samodzielnego dochodzenia do wiedzy. Nauczanie w zgodzie z zasadą problemowości jest związane z konstruktywistyczną teorią naukową, na której opiera się program nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!*. Dzięki tej zasadzie u uczniów kształtuje się:

- twórcze i krytyczne myślenie;
- efektywną pracę w grupie;
- umiejętności interpersonalne – akceptowanie poglądów odmiennych od własnych;
- umiejętności kognitywne.

Nauczanie metodą rozwiązywania problemów wpływa na wszechstronny rozwój ucznia. Zostaje on wyposażony w umiejętności adaptacyjne, a także uczy się identyfikować swoje mocne i słabe strony. Zatem poprzez stosowanie w nauczaniu zasady problemowości, u ucznia kształtuje się zarówno umiejętności kluczowe, jak i uniwersalne, które pozwolą osiągać mu własne cele w przyszłości, także te związane z pracą zawodową.

Wykorzystując nauczanie problemowe na lekcjach języka rosyjskiego, nauczyciel powinien rozpocząć lekcję od nazwania sytuacji problemowej (problem mogą także sformułować uczniowie). Kolejnym krokiem jest wyznaczenie celu, uczniowie powinni zrobić to samodzielnie, choć w razie potrzeby nauczyciel powinien ich naprowadzić. Następnie uczniowie zastanawiają się, w jaki sposób mogą osiągnąć postawiony cel. Metodą burzy mózgów w niewielkich grupach lub w całym zespole klasowym proponują rozwiązania sytuacji problemowej, następnie dokonują selekcji swoich propozycji, czyli określają, które z zaproponowanych rozwiązań ma największe szanse powodzenia. Na koniec, w sposób praktyczny lub teoretyczny, sprawdzają zaproponowane rozwiązania. Istotnym elementem nauczania problemowego jest ewaluacja, która sprowadza się do

refleksji na temat podjętych działań. Uczniowie wymieniają zarówno mocne, jak i słabe strony podjętych działań, analizują popełnione błędy oraz proponują działania, jakie należy podjąć w dalszej pracy, aby uniknąć tych błędów w przyszłości.

Ostatnią z zasad nauczania, którą obowiązkowo nauczyciel powinien stosować na lekcjach języka rosyjskiego, jest **zasada indywidualizacji**. Nauczyciel języka rosyjskiego zobowiązany jest dostosować proces kształcenia m.in. do możliwości psychofizycznych uczniów, do ich zainteresowań, stylów uczenia się, potrzeb oraz wieku. Zasada indywidualizacji wpisuje się w model edukacji włączającej, która została szerzej opisana w rozdziale VI poradnika. Indywidualizacja procesu kształcenia związana jest z dostosowaniem m.in. przestrzeni (np. odpowiednie dla uczniów ustawienie stołów w sali językowej), treści nauczania (np. mniejsza ilość słownictwa do nauki), sposobu nauczania (np. język komunikacji z uczniami, motywowanie ich do pracy itp.). Zasada indywidualizacji nie dotyczy tylko uczniów ze SPE. Nauczyciel języka rosyjskiego powinien dostosować proces kształcenia do potrzeb każdego ucznia. Warto zatem, aby uczący miał przygotowany zestaw dodatkowych ćwiczeń językowych dla uczniów zdolnych czy zadań o niższym stopniu trudności dla uczniów mających trudności w uczeniu się. Wszyscy uczniowie powinni osiągać te same cele, jednak droga do nich dla każdego powinna być inna.

2.2. Formy, techniki, metody nauczania i strategie uczenia się w liceum i technikum

W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* rekomenduje się różne formy pracy w zależności od sytuacji dydaktycznej na lekcji. Uczniowie będą pracować **indywidualnie** (np. rozwiązując zadania do czytanego lub słuchanego tekstu), **w parach** (np. tworząc dialogi) oraz **w grupach** (np. pracując metodami problemowymi lub podczas pracy projektowej). Podczas lekcji języka rosyjskiego w szkole ponadpodstawowej nauczyciel będzie pracować z uczniami w sposób **zbiorowy**, czyli z całym zespołem klasowym (np. podczas debaty lub dyskusji na wybrany temat).

W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* rekomenduje się nauczanie zgodne z zasadami podejścia komunikacyjnego. Autorzy programu podkreślają jednak, że nauczyciel powinien stosować elementy różnych metod nauczania, dzięki czemu dostosuje proces kształcenia do potrzeb i możliwości uczniów. Podejście komunikacyjne powinno być wiodące w nauczaniu języka rosyjskiego, a z pozostałych metod nauczania wymienianych w programie nauczania uczący powinien zaczerpnąć jedynie te elementy, które będą przydatne w nauczaniu uczniów ze SPE. Poniżej scharakteryzowano metody pracy na lekcji wymienione w programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!*.

- **Podejście komunikacyjne** – działania ucznia i nauczyciela nastawione są na komunikację, to ona jest celem nauki języka obcego. W stosowaniu podejścia komunikacyjnego zaleca się także wykorzystywanie strategii komunikacyjnych, czyli takich, w których dąży się do osiągnięcia określonego celu komunikacyjnego, do przezwyciężenia trudności, mają one charakter świadomy i zaplanowany, cechuje je procesualność (Szalek 2004: 41). W podejściu komunikacyjnym ważne jest, aby każde zagadnienie językowe (leksykalne, gramatyczne, ortograficzne), zostało wprowadzone w kontekście – uczniowie powinni dowiedzieć się, w jaki sposób używać

danej struktury, np. wprowadzając słowo *достопримечательность*, które trudno przełożyć na język polski, można pokazać uczniom fragment filmu, w którym rodzimi użytkownicy używają tego słowa (np. *Основные достопримечательности Москвы, за 2 дня*; dostęp 24.10.2022). Techniki nauczania rekomendowane w podejściu komunikacyjnym to techniki dramowe – dialogi, inscenizacje, wywiady. Warto, aby ucząc języka rosyjskiego w technikum, ćwiczyć sytuacje komunikacyjne związane z kształconym zawodem, np. w technikum hotelarskim – rozmowa recepcjonisty hotelowego z gościem.

- Metoda audiolingwalna – uczeń uczy się języka poprzez powtarzanie, naśladowanie, powtarza dialogi, zdania, kształtując w ten sposób nawyki językowe. W metodzie tej nauczanie gramatyki nie jest istotne. Elementy tej metody warto wykorzystać w pracy z uczniami mającymi trudności w uczeniu się, z uczniami, którzy potrzebują pomocy nauczyciela w osiągnięciu celów językowych. Wielokrotne powtarzanie, memoryzacja struktur, pozwoli im na ukształtowanie nawyków językowych, które będą mogli wykorzystać w praktyce.
- Metoda kognitywna – jest swego rodzaju przeciwieństwem metody audiolingwalnej – uczniowie uczą się gramatyki, poznają zasady językowe, reguły, co w konsekwencji powinno im pomóc tworzyć nieskończoną ilość wypowiedzi. Elementy metody kognitywnej warto stosować w pracy z uczniami, którzy uczą się poprzez zapamiętywanie schematów, preferują, gdy lekcja przebiega według wcześniej ustalonych zasad. Warto zatem stosować elementy tej metody w pracy z uczniami z ADHD (od ang. *attention deficit hyperactivity disorder*), zespołem Aspergera oraz zaburzeniami ze spektrum autyzmu.
- Metoda TPR (od ang. *Total Physical Response* – metoda reagowania całym ciałem) – szczególnie polecana dla uczniów przyswajających wiedzę poprzez ruch. Elementy tej metody warto stosować w pracy z uczniami nadpobudliwymi ruchowo. Przykładem włączenia ruchu w proces nauczania języka rosyjskiego jest klasyczna gra w kalambury (można ją zastosować, powtarzając słownictwo z poprzedniej lekcji). Chętny uczeń pokazuje słowo lub wyrażenie, nie może używać słów, pozostali natomiast usiłują odgadnąć, co demonstruje im kolega lub koleżanka.
- Metoda *Silent Way*, czyli metoda cicha – w metodzie tej nauczyciel przez większość czasu milczy, pełni jedynie funkcję asystenta. Uczniowie samodzielnie lub w grupie rozwiązują problemy, jakie stawia przed nimi nauczyciel, stawiają hipotezy i wysnuwają konkluzje za pomocą metody prób i błędów. Elementy tej metody można zatem stosować w nauczaniu problemowym, opisanym w poprzednim podrozdziale. W metodzie tej rekomenduje się użycie klocków Cuisenaire'a (kolorowe, prostopadłościennie słupki o długości od 1 do 10 cm). Na lekcjach języka rosyjskiego klocków można używać, np. demonstrując szyk wyrazów w zdaniu, pamiętając jednak o tym, że każdy klocek powinien mieć stałą funkcję, np. niebieski to rzeczownik (lub w przypadku części zdania – podmiot), czerwony to czasownik (orzeczenie) itd.
- Metoda „wysp uczenia się” – uczniowie, pracując w grupach, rozwiązują zadania przygotowane przez nauczyciela i rozmieszczone na stołach w sali lekcyjnej. Zadania dla uczniów powinny być różnorodne zarówno pod względem poziomu trudności, jak i formy, np. przy jednym stole uczniowie rozwiązują zadania związane z rozumieniem mowy obcej ze słuchu, a przy kolejnym z czytaniem tekstu. Zadania umieszczane

na stołach powinny być dostosowane do potrzeb i możliwości uczniów ze SPE, np. teksty do zadań powinny być sformatowane tak, aby ułatwić pracę uczniom z dysfunkcją wzroku.

- Metoda projektu – uczniowie, pracując w grupach, rozwiązują problemy, jakie stawia przed nimi nauczyciel. W pracy metodą projektu uczniowie są aktywni, przejmują kontrolę nad uczeniem się języka, zadaniem nauczyciela jest wspieranie ich w procesie osiągania celów, np. poprzez podpowiadanie, za pomocą jakich technik mogą tego dokonać (mapa myśli – pozwala uporządkować materiał zgromadzony przez uczniów podczas pracy projektowej, burza mózgów, techniki wykorzystujące narzędzia cyfrowe – wyszukiwanie i przetwarzanie informacji związanych z projektem). Praca metodą projektu pozwala na osiągnięcie wielu celów językowych i pozajęzykowych. Uczniowie uczą się efektywnej pracy w grupach, a dzięki wcześniej ustalonymu terminowi zakończenia projektu – uczą się prawidłowego zarządzania czasem i organizacji swojej pracy. Podczas pracy metodą projektu kształtowana jest autonomia uczniów. Projekt może mieć charakter interdyscyplinarny, dzięki czemu nauka języka skorelowana jest z innymi przedmiotami szkolnymi. Przykładowe scenariusze interdyscyplinarnych projektów edukacyjnych dla III etapu edukacyjnego zostały opracowane w ramach pakietu narzędzi uzupełniających program nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!*.
- Metody aktywizujące – szczególnie polecane w pracy z uczniami ze SPE, są to wszystkie metody umożliwiające aktywne działanie, w których nauczyciel jedynie organizuje sytuację dydaktyczną, steruje działaniami ucznia. W pracy metodami aktywizującymi stosuje się techniki, które angażują ucznia, wzbudzają jego zainteresowanie. Przykładem metod aktywizujących, rekomendowanych w ramach lekcji języka rosyjskiego, są gry dydaktyczne, także te, w których wykorzystywane są narzędzia cyfrowe, np. quiz przygotowany na platformie Kahoot!; metodą aktywizującą jest zastosowanie na lekcji technik kreatywnego notowania: mapy myśli, drzewka decyzyjne, rybi szkielet czy metaplan – metoda graficznego przedstawienia dyskusji.
- Metody pracy bazujące na technikach TIK (technologie informacyjno-komunikacyjne) – są to wszystkie techniki pracy na lekcji wykorzystujące narzędzia cyfrowe. Warto stosować techniki TIK do nauki słownictwa, sięgać po narzędzia takie jak np. Quizlet – jest to platforma internetowa umożliwiająca nauczycielowi stworzenie dla uczniów listy słownictwa do samodzielnej nauki. Uczniowie mogą korzystać z aplikacji w telefonie lub na komputerze. Nauczyciel po stworzeniu zestawu udostępnia uczniom link do niego. Korzystając z platformy, uczniowie uczą się poprawnego zapisu, wymowy oraz użycia słów i struktur w kontekście. Z przygotowanym przez autorów poradnika przykładowym zestawem do nauki słownictwa związanego z działem tematycznym „Świat przyrody” można zapoznać się na stronie [Quizlet.com](https://quizlet.com) (*Стихийное бедствие и защита окружающей среды*) (dostęp 24.10.2022).
- Metoda LdL (niem. *Lernen durch Lehren* – uczenie się poprzez nauczanie) – w metodzie tej uczniowie niejako zastępują nauczyciela. Chętny uczeń przygotowuje prezentację dotyczącą np. wybranego zagadnienia gramatycznego lub leksykalnego, prezentacja powinna zostać uprzednio sprawdzona przez nauczyciela. Oprócz wprowadzenia zasady gramatycznej lub zagadnienia leksykalnego, uczeń powinien przygotować także zestaw ćwiczeń dla swoich

rówieśników. Metoda ta jest szczególnie polecana dla uczniów zdolnych, ponieważ pozwala im wykazać się przed klasą, aktywizuje ich do działania, stawia przed nimi nowe cele i wyzwania.

W programie nauczania wyróżniono także tzw. „inne metody nauczania”, w tym zdalne, które wykorzystują narzędzia i techniki kształcenia na odległość. Metodą mieszaną – czyli taką, która łączy nauczanie stacjonarne z aktywnościami online – jest *blended learning*. „Zdalne nauczanie” natomiast to prowadzenie zajęć z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych (np. lekcje w formie wideokonferencji, wykorzystanie czatów, dysków sieciowych dla szkół, wirtualnych tablic itp.).

Nauczyciel języka rosyjskiego powinien pamiętać, że wybór odpowiedniej metody jest ściśle związany z uczniem, z jego potrzebami, umiejętnościami, a także preferowanymi strategiami uczenia się. Uczeń, który jest świadomy tego, jak powinien się uczyć, aby osiągnąć sukces dydaktyczny, to uczeń, który posiada zdolność adaptacji, potrafi pracować nad swoimi słabymi stronami i nieustannie się doskonalić. Strategie uczenia się ułatwiają uczniom pracę, a nauczycielom realizację procesu kształcenia, wpływają one znacznie na rozwój autonomii ucznia, pomagają uczyć się efektywniej i szybciej – nie tylko w szkole, lecz przede wszystkim poza nią, a w konsekwencji w całym dorosłym życiu. Dlatego uczniowie powinni być świadomi tych strategii i potrafić sprawnie je wykorzystywać. Według Rebeki Oxford wyróżnia się dwa ogólne typy strategii: bezpośrednie oraz pośrednie (Gębka-Suska 2017: 23).

Do strategii bezpośrednich zaliczamy:

- Strategie pamięciowe – pomagają w zapamiętywaniu i przywoływaniu informacji – nauczyciel powinien jak najczęściej odwoływać się do pamięci ucznia, stosować nowe słowa w kontekście, posługiwać się anegdotami, rymowanymi oraz opowiadaniem, używać obrazu i dźwięku, wprowadzając nowe słownictwo, warto więc odwoływać się do zdjęć, fiszek itp.
- Strategie kognitywne – nauczyciele języka obcego powinni koncentrować się na ćwiczeniu zapisu i wymowy poszczególnych dźwięków, można to osiągnąć, np. powtarzając zdania wypowiedziane przez nauczyciela lub lektora czytającego teksty na nagraniach. Podczas powtarzania należy zwrócić uczniom uwagę na odpowiedni akcent i intonację. Ponadto nauczyciel powinien uczyć schematów, wzorów wypowiedzi, a następnie, na ich podstawie, zachęcać uczniów do tworzenia własnych zdań.
- Strategie kompensacyjne – pomagają uczniowi w używaniu języka pomimo luk i braków w gramatyce i słownictwie. Stosując te strategie, nauczyciel powinien skierować uwagę uczniów na odgadywanie znaczenia tekstów słuchanych i pisanych, w mówieniu można pomóc uczniowi pokonywać trudności poprzez podpowiedzi: podawanie synonimów i antonimów, uczeń może też wykorzystać język ojczysty (tamże: 23–24).

Wśród strategii pośrednich wg Oxford znajdują się:

- Strategie metakognitywne – wspierają ucznia w koordynowaniu swojego procesu uczenia się, ważna tutaj jest centralizacja procesu uczenia się, poprzez utrwalenie i łączenie nowych informacji z tymi już znanymi, podczas uczenia się nauczyciel powinien niwelować czynniki rozpraszające (takie jak np. włączone radio lub telewizor).

- Strategie afektywne – stosowane w celu radzenia sobie z emocjami, np. strachem przed sprawdzianem – wskazane jest stosowanie technik relaksacyjnych, przerw w uczeniu się, motywowanie do nauki.
- Strategie społeczne – związane ze współpracą, relacjami z innymi – uczniowie uczą się od siebie wzajemnie, pracując w grupach, zespołach o podobnym lub wyższym stopniu zaawansowania językowego (tamże: 24–27).

Świadomość strategii uczenia się oraz wykorzystanie narzędzi cyfrowych stało się niezwykle istotne w kontekście nauczania zdalnego. Uczniowie przejęli większą odpowiedzialność za naukę, dlatego tak ważne jest pobudzanie ich do aktywności także podczas nauczania zdalnego. W programie nauczania języka rosyjskiego, na którym opiera się niniejszy poradnik, wymieniono niektóre programy i platformy internetowe, z których warto korzystać w pracy zdalnej.

- **iSLCollective** (dostęp 24.10.2022) – internetowa platforma językowa, na której nauczyciele z całego świata dzielą się swoimi pomysłami na lekcje języka, udostępniają karty pracy, filmy do pracy na lekcji oraz prezentacje multimedialne. Wykorzystując materiały z platformy, realizujemy założenia podejścia komunikacyjnego z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych, na platformie możemy tworzyć np. zadania do filmów z serwisu YouTube.
- **Quizlet** (dostęp 24.10.2022) – platforma internetowa do nauki słownictwa z wykorzystaniem metody fiszek, nauczyciel może zarówno tworzyć własne zestawy słownictwa do nauki, jak i skorzystać z gotowych materiałów tworzonych przez innych nauczycieli, warto jednak poddać je wcześniejszej weryfikacji.
- **Kahoot!** (dostęp 24.10.2022) – platforma internetowa pozwalająca nauczycielem tworzyć multimedialne quizy leksykalne, gramatyczne i realioznawcze.
- **Mentimeter** (dostęp 24.10.2022) – platforma internetowa szczególnie polecana do przeprowadzania ewaluacji lekcji. Darmowa wersja programu umożliwia zadanie uczniom trzech pytań. Odpowiedzi uczniów przedstawione są za pomocą wykresów słupkowych, kołowych lub układają się w tzw. chmurę – odpowiedzi pojawiają się w formie tekstu, te najczęstsze są większe, a te rzadsze mniejsze.

Podczas lekcji zdalnych uczniowie również wykorzystują strategie uczenia się, szczególnie trudne wydaje się jednak wykorzystywanie strategii społecznych – aby tego dokonać, należy wykorzystać możliwości, jakie daje wybrana platforma nauczania zdalnego. Warto np. umożliwić uczniom pracę w grupach, stworzyć im osobne „pokoje” do wideorozmów, przydzielić zadania i nadzorować pracę poszczególnych grup.

Stosowanie strategii uczenia się nie jest jedynym czynnikiem determinującym sukces w nauce języka rosyjskiego, ważna jest także **motywacja**, decyduje ona o wyborze metod i technik stosowanych przez nauczyciela. Uczniów do działania mogą motywować czynniki zewnętrzne, takie jak oceny, podróże, nagrody, benefity – ten rodzaj motywacji nazywany jest instrumentalną. Niejednokrotnie czynniki motywujące wynikają z własnych potrzeb, są silniejsze, bo nie powstały z chęci generowania zysku – jest to motywacja wewnętrzna bądź też integrująca. Przykładem motywacji wewnętrznej może być chęć rozwijania własnych zainteresowań, możliwość rozmowy z obcokrajowcami czy samorozwój. Rolą nauczycieli jest rozpoznanie i podtrzymanie motywacji do nauki lub jej zbudowanie. Chcąc ukształtować silniejszą motywację wewnętrzną, nauczyciel powinien postarać się pokazać uczniom, jak ważny jest samorozwój i w jaki sposób wpływa on na samopoczucie jednostki.

Budując odpowiednią motywację u uczniów szkół ponadpodstawowych, nauczyciel powinien jak najczęściej stosować pozytywną informację zwrotną, odchodzić od kultury błędu, podkreślać postępy uczniów, co jest szczególnie istotne w pracy z uczniami ze SPE. W technikum nauczyciel powinien motywować uczniów, pokazując jak najczęściej, w jaki sposób uczniowie mogą wykorzystać język w przyszłej pracy zawodowej. Nauczyciel powinien także dać uczniom możliwość włączenia się w proces dydaktyczny – można pozwolić im na wybór technik, metod, ćwiczeń, tematu lekcji czy dyskusji znajdującego się w kręgu ich zainteresowań, być może uczniowie będą chcieli zorganizować debatę „za i przeciw” na temat dzielący klasę lub społeczeństwo. Motywujący nauczyciel urozmaica lekcje, stosując narzędzia cyfrowe – zamiast klasycznego uczenia się słownictwa na pamięć, warto stworzyć folder na [Quizlet.com](https://quizlet.com) (dostęp 24.10.2022), zaprosić do niego uczniów i sukcesywnie dodawać coraz to nowe słowa. Platforma jest darmowa i daje możliwość nauki poprzez granie w gry – warto stworzyć ranking klasowy najlepszych graczy w „Grawitację” (zabawa polega na obronie planety przed spadającymi asteroidami, można tego dokonać poprzez prawidłowe wpisanie rosyjskiego odpowiednika słowa podanego po polsku na asteroidzie, w grze liczy się jak najszybsze wpisanie prawidłowej odpowiedzi, uczeń ma tyle prób, ile jest w stanie wpisać przed uderzeniem w planetę) czy najszybszych w „dopasowaniu” (gra typu memory – polega na dopasowaniu obrazu i tekstu). Szereg działań opisanych powyżej z pewnością pozytywnie wpłynie na motywację uczniów. Więcej o roli motywacji w procesie kształcenia można przeczytać w pracy Małgorzaty Głóskowskiej-Sołdatow *Wybrane aspekty motywowania uczniów do nauki* (PDF, 549 KB; dostęp 24.10.2022).

2.3. Kompetencje kluczowe i umiejętności uniwersalne

W zaleceniach Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz. Urz. UE 2018, C189/1) wskazuje się umiejętności, w które powinien zostać wyposażony uczeń krajów wspólnoty, są to:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie przedsiębiorczości;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Kompetencje kluczowe to nie tylko wiedza, to również umiejętności, a także postawy, które pomogą młodemu człowiekowi w samorealizacji, w znalezieniu lepszej pracy, a także pozwolą na uczestniczenie w społeczeństwie. Zatem kształtowanie kompetencji kluczowych w liceum i technikum pozwala uczniom osiągać własne cele. Wyposażenie młodych ludzi w te umiejętności pomaga w odnalezieniu się na kolejnych etapach kształcenia, na studiach oraz na rynku pracy.

Kompetencje kluczowe mają charakter ponadprzedmiotowy. Nie sposób jednak nie zauważyć, że na lekcji języka rosyjskiego najczęściej kształtowane są kompetencje w zakresie wielojęzyczności. Znajomość języków obcych stanowi element całokształtu wielojęzycznej sylwetki ucznia, warto zatem wskazywać na lekcjach języka rosyjskiego na podobieństwa do

innych języków obcych, np. nazwy dni tygodnia są podobne jak w języku polskim, rosyjskie nazwy miesięcy są podobne do nazw w języku angielskim, nazwy zawodów do nazw w języku niemieckim itp. Ponadto na lekcjach języka rosyjskiego będzie kształtowana umiejętność rozumienia i przetwarzania informacji (jest to element podstawy programowej języka obcego w szkole ponadpodstawowej). Wielojęzyczność nie oznacza jedynie znajomości języka. Jest związana także z postawą otwartości na wielokulturowość, to świadomość różnic między kulturami i szacunku do innych. Kształtując u uczniów kompetencje z zakresu wielojęzyczności, nauczyciel rozwija ciekawość i zainteresowanie językami obcymi. Postawy wymienione powyżej stały się ważniejsze w obecnych czasach ze względu na obecność w polskich szkołach uczniów cudzoziemców lub uczniów, których przynajmniej jeden z rodziców jest cudzoziemcem. Istotne jest zatem nauczanie języka obcego w korelacji z językami ojczystymi uczniów cudzoziemskich.

Podstawą porozumiewania się w języku ojczystym i w języku obcym jest znajomość słownictwa, struktur gramatycznych i funkcji językowych. Jednak nie wystarczają one do skutecznego komunikowania się w żadnym języku. Opanowanie kompetencji porozumiewania się wymaga doskonalenia umiejętności komunikacyjnych, budowania szerokiego kontekstu kulturowego, rozwijania kompetencji interkulturowych, a przy tym także zdolności mediacji i dialogu kulturowego. Najważniejszym dokumentem określającym etapy rozwijania kompetencji porozumiewania się w językach obcych jest podstawa programowa. Dokument nie określa wprost wskaźników kompetencji porozumiewania się na poszczególnych etapach edukacyjnych, ale wymagania podstawowe i szczegółowe dla tych etapów. Poniżej prezentujemy listę przykładowych wskaźników w zakresie kompetencji wielojęzyczności (Szajerska i Kordziński 2017: 15).

- Uczniowie obserwują swój sposób porozumiewania się i przystosowują go do wymogów sytuacji – biorą udział w debatach w języku ojczystym i w językach obcych przygotowują prezentacje multimedialne, biorą udział w przedstawieniach, inscenizacjach i spektaklach szkolnych, redagują różne formy wypowiedzi i dostosowują rejestr językowy do odbiorcy.
- Zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie – rozumieją umiarkowane złożone wypowiedzi ustne artykułowane wyraźnie, w standardowej odmianie języka, a także proste wypowiedzi pisemne, tworzą i przedstawiają niezbyt złożone wypowiedzi ustne i pisemne, różnicując ekspresję wypowiedzi odpowiednio do sytuacji, wyszukują i przetwarzają niezbyt złożone informacje w umiarkowane złożonych tekstach, formułują własne argumenty w mowie i piśmie w przekonujący sposób.
- Umiejętność mediacji i rozumienia różnic kulturowych – angażują się w realizację projektów współpracy międzynarodowej (Erasmus+, eTwinning itp.), uczestniczą w wyjazdach zagranicznych, integrują się w klasie, w szkole, w lokalnym środowisku z uczniami innych kultur, ras, narodowości.

Kompetencje w zakresie wielojęzyczności oraz rozumienia i tworzenia informacji pozwalają młodemu człowiekowi na wyrażanie i interpretowanie pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie oraz językową interakcję w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych, a także obejmują umiejętność mediacji i rozumienie różnic międzykulturowych.

Rzecz jasna, w szerszej perspektywie na lekcjach języka rosyjskiego kształtowane są wszystkie pozostałe kompetencje kluczowe. Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii będą kształtowane np. na lekcjach, na których analizowane są wykresy, tabele z danymi czy podczas poruszania tematów związanych z ekologią, ochroną środowiska – w ten sposób nauczyciel buduje sylwetkę obywatela świadomego współczesnych problemów globalnych. Kompetencje cyfrowe na lekcjach języka rosyjskiego będą kształtowane i rozwijane wtedy, gdy nauczyciel lub uczeń sięgnie po technologie informacyjno-komunikacyjne w celach dydaktycznych, np. do przygotowania prezentacji, projektu, ulotki reklamowej itp. Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się, obywatelskie, a także te dotyczące przedsiębiorczości będą kształtowane na lekcjach języka rosyjskiego, na których uczniowie będą pracować w grupie metodą projektu, w ćwiczeniach, w których uczniowie będą okazywali szacunek osobie o odmiennych poglądach, a także gdy uczniowie będą świadomie stosować różne strategie uczenia się, wspomniane w poprzednim podrozdziale. Świadomość i ekspresję kulturową, czyli docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i emocji za pośrednictwem szeregu środków wyrazu, nauczyciel języka rosyjskiego będzie kształtował podczas lekcji kulturoznawczych dotyczących literatury, historii, muzyki czy geografii Rosji, ale także stosując ocenianie kształtujące, ucząc uczniów, jak oceniać swoją pracę, a także pracę swoich kolegów i koleżanek.

Kształtując kompetencje kluczowe, nauczyciel języka rosyjskiego powinien pamiętać także o tzw. umiejętnościach miękkich, decydujących o zdolności funkcjonowania uczniów w przyszłości na rynku pracy i możliwości znalezienia przez nich atrakcyjnego zatrudnienia. Umiejętności miękkie stanowią połączenie umiejętności interpersonalnych, społecznych i komunikacyjnych, można zaliczyć do nich cechy takie jak asertywność, komunikatywność, kreatywność, odporność na stres czy wysoka kultura osobista, a ponadto umiejętności takie jak dobra organizacja pracy, samodyscyplina czy umiejętność współpracy w zespole. Poniżej przedstawiono kilka praktycznych przykładów kształtowania kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich na lekcjach języka rosyjskiego.

- Debata „za i przeciw” – jej tematem mogą być zalety i wady mediów społecznościowych („Социальные сети – преимущества и недостатки”). Uczniowie dzielą się na dwie grupy – zwolenników i przeciwników mediów społecznościowych, wypowiadają się na temat ich zalet i wad, wzajemnie wysłuchują przedstawianych argumentów i dokonują podsumowania debaty (nauczyciel może być jej moderatorem).
- Badania ankietowe na temat zainteresowań uczniów – uczniowie dzielą się na kilka grup, zadaniem każdego z zespołów będzie zebranie informacji na temat zainteresowań kolegów i koleżanek w jednym z obszarów (np. literatura, muzyka, film, sport itp.). Grupy, np. za pomocą Formularzy Google (narzędzie to można wykorzystywać także w pracy zdalnej), sporządzają ankiety i proszą uczniów z innych zespołów o ich wypełnienie, wyniki badań można omówić na forum klasy.
- Wirtualna wycieczka (np. po wybranym muzeum rosyjskim) – można zaproponować uczniom [wirtualną wizytę w Ermitażu](#) (dostęp 24.10.2022) wcześniej warto zachęcić uczniów do zapoznania się z historią muzeum oraz zasadami obowiązującymi na terenie obiektu.

2.4. Interdyscyplinarność

Pedagogika holistyczna zakłada, że wiedza zdobywana przez uczniów w szkole powinna tworzyć spójną całość, treści nauczane na lekcjach różnych przedmiotów powinny się wzajemnie przenikać i uzupełniać. Ma to wspomagać uczniów w rozumieniu siebie oraz pozwolić im wytworzyć spójny, całościowy obraz otaczającej ich rzeczywistości.

W nauczaniu języka rosyjskiego nauczyciel powinien pamiętać, że przedmiot, którego uczy, nie istnieje w izolacji od świata i rzeczywistości, ale go nazywa i odzwierciedla. Interdyscyplinarność na lekcjach języka rosyjskiego będzie pojawiać się w różnych kontekstach. W ramach zajęć można wykorzystać elementy matematyki, prezentując na wykresach wyniki przeprowadzonej ankiety. Do geografii można nawiązać, ucząc stopniowania przymiotników – *самый большой город, самое глубокое озеро, самый холодный регион* itd. Z kolei do historii czy wiedzy o społeczeństwie warto sięgnąć, poruszając kwestię stosunków polsko-rosyjskich.

Jedną z metod pracy realizującą zasadę interdyscyplinarności jest metoda projektu. Zakłada ona, że grupy uczniów samodzielnie inicjują, planują oraz wykonują pewne działania oraz oceniają ich wykonanie. Inspiracji do prac projektowych warto poszukiwać w świecie życia codziennego, a nie w abstrakcyjnej nauce. Projekt interdyscyplinarny wyróżnia się tym, że integruje kilka dziedzin. W trakcie jego realizacji uczniowie będą wykorzystywać i nabywać wiedzę z zakresu różnych przedmiotów, rozwijać kompetencje językowe, a także kompetencje w zakresie umiejętności uczenia się (działając samodzielnie i współdziałając w grupach) i przedsiębiorczości (rozwijając swoją kreatywność). Praca zespołowa nad zadaniami projektowymi pozwoli uczniom doskonalić umiejętności interpersonalne, zdolność sprawnej współpracy, ponadto uczniowie będą rozwijać tolerancję i otwartość na potrzeby innych. W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* metoda projektu jest jedną z zalecanych metod pracy. Autorzy podkreślają dodatkowo, że zasób środków językowych ujętych w podstawie programowej w postaci 14 lub 13 działów (w zależności od wariantu podstawy) niejako zachęca nauczyciela do korelowania nauki języka z innymi przedmiotami w projekcie interdyscyplinarnym, np. tematy związane ze zdrowiem można skorelować z biologią. Działania projektowe powinny przebiegać w sposób zaplanowany i etapowy, zarówno podczas kształcenia zdalnego, jak i stacjonarnego. Dlatego należy zadbać o następujące kwestie:

- podział na grupy;
- określenie celów i kryteriów sukcesu;
- wybór tematu projektu (zaleca się, aby w miarę możliwości wyboru dokonywali sami uczniowie);
- wskazanie niezbędnych materiałów i rodzajów zadań, określenie terminów realizacji projektu, powtórzenie niezbędnego materiału leksykalnego;
- zebranie oraz selekcja materiałów i informacji z różnorodnych źródeł;
- przydział zadań (należy wziąć pod uwagę możliwości, umiejętności i preferencje uczniów, uczniowie w zespołach projektowych mogą sami dokonać podziału funkcji w grupie);
- praktyczna realizacja projektu;
- prezentacja rezultatów pracy uczniów;
- samoocena, ocena nauczyciela i ocena koleżeńska (w przypadku prac projektowych

należy uwzględnić przede wszystkim zaangażowanie i wkład pracy poszczególnych członków grupy).

Przykładowy projekt interdyscyplinarny realizowany w ramach zajęć języka rosyjskiego (grupa zaawansowana) przedstawiono poniżej.

Temat projektu: *Пока музыка звучит... Фестивали современной музыки в России* (Dopóki gra muzyka... Festiwale muzyki współczesnej w Rosji)

Cel ogólny: uczeń poznaje w szerokim kontekście twórczość wybranych współczesnych muzyków rosyjskich.

Cele szczegółowe (przykładowe)

Uczeń:

- zna słownictwo związane z muzyką – instrumenty, gatunki muzyczne;
- potrafi podać przykłady festiwali muzycznych;
- zapoznaje się z twórczością muzyczną wybranych współczesnych artystów;
- wyraża swoje emocje i odczucia związane z muzyką;
- wyraża swoją opinię na forum;
- potrafi zaplanować swoje działania;
- umie selekcjonować materiały;
- umie oceniać swoje postępy;
- umie wykorzystywać różne narzędzia TIK.

Kryteria sukcesu

Uczeń:

- przygotowuje prezentację multimedialną, film na temat największych festiwali muzycznych w Rosji – Big Love Show, Stereoletto, [Нашествие](#) (dostęp 24.10.2022) itp.;
- przygotowuje online show, karaoke – wspólne śpiewanie w klasie lub w szkole piosenek z repertuaru współczesnych muzyków;
- zbiera podstawowe dane na temat najpopularniejszych artystów;
- wyraża swoją opinię na temat muzyki rosyjskiej;
- przedstawia swoją opinię na temat kierunku rozwoju muzyki rosyjskiej.

Powyższy projekt koreluje nauczanie języka rosyjskiego z informatyką, muzyką, językiem polskim, geografią (miejsca festiwali na terenie Rosji), kształtuje kompetencje kluczowe i umiejętności miękkie uczniów.

Dobrze zaplanowany projekt interdyscyplinarny wpływa motywująco na uczniów, także podczas nauczania zdalnego. Interdyscyplinarne podejście w nauczaniu języka rosyjskiego pozwala nauczycielowi rozwijać ucznia w ujęciu holistycznym, całościowym, wszechstronnym, nie w oderwaniu od innych przedmiotów szkolnych. Nauka języka w ujęciu interdyscyplinarnym pokazuje uczniom, jaki jest główny cel porozumiewania się w językach obcych. Pozwala także uświadomić, że kształtowanie kompetencji sprawnego posługiwania się językiem obcym pozwoli im realizować własne cele, także te związane z przyszłą pracą zawodową.

2.5. Zasady projektowania uniwersalnego i specjalne potrzeby edukacyjne

Celem projektowania uniwersalnego jest przygotowanie materiałów i zajęć dydaktycznych w taki sposób, aby umożliwić nabywanie wiedzy i umiejętności każdemu z uczniów, bez względu na jego możliwości psychofizyczne. Projektowanie uniwersalne w edukacji kieruje się trzema podstawowymi zasadami:

- należy zadbać o różnorodne sposoby przekazywania informacji w trakcie lekcji;
- należy zapewnić uczniom możliwość wykorzystywania różnorodnych form ekspresji oraz prezentowania wiedzy i kompetencji;
- należy zadbać o różnorodne formy angażowania i motywowania uczniów do pracy.

Każdy aspekt dotyczący procesu kształcenia w projektowaniu uniwersalnym powinien charakteryzować się:

- równością w dostępie – wszyscy uczniowie mają prawo do korzystania z materiałów takiej samej jakości oraz do takiego samego komfortu pracy;
- elastycznością użycia – zapewnia się uczniom możliwość wykonania zadania na kilka sposobów, podobnie w kwestii przedstawienia rezultatów pracy nauczycielowi;
- intuicyjnością użycia – instrukcje przekazywane uczniom powinny być jasne i klarowne;
- dostępnością informacji – zaleca się uruchamianie różnych kanałów percepcji (dostępność percepcyjna);
- tolerancją na błędy – ich popełnianie jest nieodłączną częścią procesu uczenia się, zadaniem nauczyciela jest zapewnienie uczniom możliwości poprawienia pracy czy ponownego wykonania zadania;
- niskim poziomem wysiłku fizycznego – należy już na etapie projektowania wykluczyć elementy, które mogą utrudniać uczniom uczenie się (np. zbyt mały tekst na kartach pracy, zbyt duża odległość do tablicy itp.);
- dostępnością przestrzenną – należy zadbać o organizację przestrzeni do pracy zespołowej, a także zatroszczyć się o dostępność i wygodę korzystania z sali lekcyjnej (Domagała-Zyśk 2018: 274).

Projektowanie uniwersalne związane jest z uwzględnieniem potrzeb wszystkich uczniów – są one określone w opiniach i orzeczeniach poradni psychologiczno-pedagogicznych, zaleceniach lekarzy specjalistów, warto pozyskać wiedzę na ten temat także od rodziców lub opiekunów prawnych uczniów. Ważne, aby w procesie dydaktycznym budować pozytywne nastawienie ucznia do nauki i wzmacniać jego samoocenę, koncentrując się na jego mocnych stronach, nie zaś deficytach.

Podsumowując, na etapie projektowania uniwersalnego nauczyciel rusycysta powinien uwzględnić specjalne potrzeby edukacyjne uczniów. Oznacza to, że powinien dostosować m.in. warunki procesu edukacyjnego (metody i techniki nauczania, środki dydaktyczne, treści konieczne i podstawowe, podstawowe), przestrzeń edukacyjną (np. uczniowie z dysfunkcją wzroku powinni zajmować miejsca w bliskiej odległości od tablicy), a także sposoby sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów oraz kryteria oceniania. Wskazówki dotyczące dostosowań zostały opisane w rozdziale VI poradnika.

ROZDZIAŁ III

Organizacja procesu dydaktycznego

3.1. Zasady pracy na lekcji języka rosyjskiego

Nauczyciel dysponuje pełną autonomią w realizacji podstawy programowej języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym. Autorzy programu nauczania *Русский? Договоримся!* pozostawiają nauczycielowi możliwość układania treści nauczania w poszczególnych klasach według własnego uznania, zaznaczając jedynie, że treści powinny być realizowane spiralnie, czyli nauczyciel powinien powracać do treści kształcenia omawianych na wcześniejszych etapach i poszerzać je o nowe zagadnienia. Zatem rozwijanie kompetencji językowych należy rozpatrywać w perspektywie wieloletniej. Zadaniem szkoły jest zapewnienie warunków, w których godziny przeznaczone na naukę języków obcych zostaną wykorzystane w sposób optymalny. Liczba godzin, którą nauczyciel może przeznaczyć na kształcenie sprawności językowych, determinowana jest przez realizowany wariant podstawy programowej. W cyklu kształcenia, dla poszczególnych wariantów podstawy programowej, nauczyciel ma do dyspozycji:

- 240 godzin w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako drugi;
- 360 godzin w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako pierwszy na poziomie podstawowym;
- 540 godzin (360 godz. + 180 godz.) w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako pierwszy na poziomie rozszerzonym – oprócz 360 godz. przeznaczonych na poziom podstawowy nauczyciel ma do dyspozycji dodatkowo 180 godz.

Optymalność wykorzystania godzin przeznaczonych na kształcenie językowe związana jest ze sposobem, w jaki nauczyciel będzie realizować podstawę programową, oczywiście dotyczy ona uwarunkowań leżących zarówno po stronie ucznia, jak i nauczyciela. Realizację podstawy programowej determinuje także typ szkoły, w opisywanym przypadku jest to liceum lub technikum. Dla obu typów szkół istotne jest wzbogacenie podstawy programowej o treści przydatne do realizacji celów własnych ucznia, a w technikum także o te związane z przyszłym zawodem, opisane w podstawie programowej kształcenia w zawodach. Zgodnie z zapisami podstawy programowej najistotniejsze zasady pracy dotyczą używania języka rosyjskiego nie tylko jako treści swoistej dla przedmiotu nauczania, ale również jako języka komunikacji podczas zajęć w różnych rodzajach interakcji, tj. zarówno w relacjach nauczyciel – uczeń, jak i uczeń – uczeń. Komunikacja nauczyciel – uczeń na lekcjach języka rosyjskiego najczęściej sprowadza się do:

- poleceń i objaśnień do wykonania zadań;
- prostych, a z czasem bardziej złożonych leksykalnie i gramatycznie dialogów z uczniami;
- wprowadzenia i wyjaśnienia nowych słów i wyrażeń;
- wprowadzenia i wyjaśniania zagadnienia gramatycznego;
- opowiadań, historyjek itd.

Skuteczna komunikacja z uczniem warunkowana jest wieloma czynnikami, przede wszystkim jest to kultura ucznia, jego środowisko domowe. Dotyczy to przede

wszystkim uczniom cudzoziemskim oraz uczniom z doświadczeniem migracyjnym, czyli takich, którzy powracają do Polski po wielu latach mieszkania za granicą. Różnice kulturowe mogą sprawić, że uczeń np. nie zrozumie pewnych odniesień do postaci czy sytuacji. Nauczyciel języka rosyjskiego powinien komunikować się z uczniami w sposób dla nich zrozumiały, zatem nie powinien używać skomplikowanych struktur na lekcjach z grupami, które uczą się języka rosyjskiego jako drugiego od podstaw. Komunikacja z uczniami to także pomoc, której nauczyciel języka rosyjskiego im udziela. Warto wygospodarować godzinę w tygodniu na indywidualne spotkania z uczniami w ramach konsultacji przedmiotowych.

Niezwykle ważnym czynnikiem jest umiejętne wykorzystanie kontekstu na lekcji. Błyskotliwy nauczyciel wykorzysta w celach językowych sytuacje, które zaistnieją na lekcji, historie, które opowiedzą mu uczniowie. Chcąc np. wyjaśnić znaczenie słowa *счастье*, nauczyciel może wskazać ucznia, który wydaje się być szczęśliwy w danym momencie.

Ostatnim, lecz nie mniej ważnym czynnikiem warunkującym realizację podstawy programowej, jest poziom zaawansowania językowego uczniów. Podstawa programowa wyraźnie określa, że kształcenie językowe powinno odbywać się w grupach o zbliżonym poziomie zaawansowania językowego. Jest to niezwykle ważne, gdyż wybranie odpowiedniej strategii objaśniającej dane zjawisko leksykalne bądź gramatyczne będzie zależne od wariantu podstawy programowej, od tego czy uczniowie kontynuują naukę języka, czy uczą się go od podstaw. W przypadku tej pierwszej grupy można tłumaczyć słownictwo, przytaczając synonimy lub podając definicje słów, w przypadku uczniów rozpoczynających naukę języka rosyjskiego należy odwoływać się do kart obrazkowych, ilustracji lub prostych skojarzeń, np. słowo *семья* można wyjaśnić, podając słowa *мама, папа, брат, сестра*, czyli wyrazy, które uczniowie albo poznali wcześniej, albo ich brzmienie i znaczenie jest podobne do ich odpowiedników w znanym uczniom języku.

Kolejne zasady pracy na lekcji języka rosyjskiego dotyczą:

- tworzenia i wykorzystywania zadań językowych, które będą przydatne do realizacji własnych celów komunikacyjnych;
- stwarzania sytuacji językowych, które sprzyjają rozwijaniu pasji ucznia.

Aby zrealizować obie te zasady, można posłużyć się na lekcji języka rosyjskiego metodą projektu. Ciekawym sposobem na wykorzystanie tej metody jest stworzenie tzw. stacji uczenia się (Karpeta-Peć 2008: 30–41). Stacje uczenia są uniwersalną metodą, mają szerokie zastosowanie niezależnie od typu szkoły czy poziomu zaawansowania językowego uczniów. Rekomenduje się, aby na stacjach uczenia się pracowali uczniowie w grupach 2–3-osobowych. Metoda ta ma bardzo szerokie zastosowanie, np.:

- praca z materiałami dotyczącymi kompetencji zawodowych (np. teksty dotyczące hotelarstwa w technikum hotelarskim);
- praca z fragmentami literatury rosyjskiej w oryginale – można wykorzystać w ramach korelacji międzyprzedmiotowej podczas analizy lektur: F. Dostojewski, *Zbrodnia i kara*; M. Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata* (tylko w przypadku uczniów zaawansowanych językowo, realizujących wariant podstawy programowej III.1.R);
- quizy dotyczące kultury, historii i geografii Rosji.

Praca na stacjach powinna mieć jasno określone cele, a poszczególne zadania powinny zostać opatrzone kryteriami sukcesu – po zakończeniu pracy na stacjach można przekazać uczniom klucz odpowiedzi, aby samodzielnie sprawdzili wykonane przez siebie zadania i przeanalizowali ewentualne błędy. Jest to związane z kolejną zasadą dotyczącą zachęcania do samooceny pracy. Rzecz jasna, nie powinno się zachęcać do niej wyłącznie podczas prac projektowych, precyzyjne określanie kryteriów sukcesu, opracowanie ankiet i kart samooceny stwarza możliwość dokonywania samooceny również przy okazji stosowania innych technik ćwiczeniowych.

Kolejną zasadą jest systematyczne diagnozowanie i ocenianie postępów ucznia. W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* zaprezentowano autorskie zasady oceniania bieżącego opartego na systemie punktowym, będącego uzupełnieniem oceniania kształtującego oraz informacji zwrotnej, której nauczyciel powinien udzielać uczniowi w taki sposób, aby ten wiedział, nad czym i w jaki sposób powinien pracować.

Istotne jest także, aby nauczyciel języka rosyjskiego stosował na lekcjach różnorodne techniki sprzyjające uczeniu się. Oznacza to, że nauczyciel języka rosyjskiego powinien zachęcać do stosowania zróżnicowanych strategii uczenia się, takich jak np. domyślanie się znaczenia z kontekstu lub poprzez podobieństwa językowe, skojarzenia czy wykorzystanie wiedzy ogólnej (Janicka 2019: 31–38).

W podejściu komunikacyjnym, rekomendowanym w programie nauczania, niezwykle ważne jest, aby na lekcjach języka rosyjskiego wykorzystywać autentyczne materiały źródłowe (zdjęcia, filmy, nagrania, teksty) – artykuły z gazet i czasopism, piosenki, filmy i seriale, reklamy, wywiady, etykiety produktów itd. Podczas nauczania zdalnego użycie tych materiałów stało się bardziej powszechne, ich wachlarz poszerzył się także o animacje, podcasty, infografiki, aplikacje internetowe, materiały z mediów społecznościowych, gify, memy itd. Używając autentycznych materiałów, nauczyciel powinien pamiętać o konieczności adaptowania ich do możliwości uczniów, nie tylko tych językowych, a także psychofizycznych, np. uczniom z dysfunkcją wzroku należy drukować tekst z odpowiednio powiększoną czcionką, a uczniom z dysfunkcją słuchu należy dostarczyć transkrypcję nagrań do zadań sprawdzających rozumienie mowy obcej ze słuchu. Wykorzystanie na lekcji języka rosyjskiego autentycznych materiałów niesie za sobą wiele korzyści, przede wszystkim jest to kontakt z żywym językiem, używanym na co dzień. Ich istotną zaletą jest także to, że dotyczą aktualnych informacji, odnoszą się do bieżących wydarzeń, dzięki czemu mogą być bliższe uczniom. Autentyczne materiały audio i audiowizualne oswiają uczniów z naturalnym tempem mowy Rosjan, z akcentem i intonacją.

Lekcje języka rosyjskiego powinny być pretekstem do rozwijania wrażliwości międzykulturowej oraz kształtowania postawy ciekawości, tolerancji i otwartości wobec innych kultur, niekoniecznie tylko tych związanych z językiem rosyjskim. Aby to było możliwe, należy zadbać o organizację wydarzeń związanych z innymi kulturami – np. dzień języków obcych, dzień kuchni rosyjskiej lub projekt edukacyjny pt. „Młodzi otwarci na wielokulturowość”.

3.2. Cele i założenia pracy z klasą zróżnicowaną pod względem potrzeb edukacyjnych

Praca z klasą zróżnicowaną ze względu na potrzeby edukacyjne wpisuje się w szerszą koncepcję edukacji włączającej, szerzej opisaną w rozdziale VI poradnika. Celem edukacji włączającej, nazywanej także inkluzywną, jest zapewnienie wysokiej jakości kształcenia wszystkim uczniom. Oznacza to likwidowanie wszelkich barier w uczeniu się, zarówno tych związanych z niepełnosprawnościami, jak i tych społecznych czy ekonomicznych. W pracy w klasie zróżnicowanej pod względem potrzeb edukacyjnych istotne jest dostosowanie procesu edukacyjnego do potrzeb i możliwości konkretnych uczniów.

Praca z klasą o zróżnicowanym potencjale z pewnością jest wyzwaniem dla współczesnej szkoły. Cele i założenia tej pracy opierają się na założeniach realizowanej w szkole pomocy psychologiczno-pedagogicznej, polegającej na:

- rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia;
- rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia i czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie w szkole.

Aby edukacja inkluzywna działała sprawnie w danej szkole, ważna jest wysoko wykwalifikowana kadra – nauczyciele, pedagodzy i psychologowie, którzy będą elastycznie reagować na potrzeby uczniów.

Potrzeba objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną wynika w szczególności:

- z niepełnosprawności;
- z niedostosowania społecznego;
- z zagrożenia niedostosowaniem społecznym;
- z zaburzeń zachowania lub emocji;
- ze szczególnych uzdolnień;
- ze specyficznych trudności w uczeniu się;
- z deficytów kompetencji i zaburzeń sprawności językowych;
- z choroby przewlekłej;
- z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych;
- z niepowodzeń edukacyjnych;
- z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;
- z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą (Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.).

Powyższa lista nie jest zamknięta, należy pamiętać, że nauczyciel może sam zdecydować, kogo należy objąć pomocą na jego lekcjach. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w zakresie nauczania języka rosyjskiego może być realizowana w następujący sposób:

- organizowanie zajęć rozwijających uzdolnienia językowe;
- organizowanie zajęć dydaktyczno-wyrównawczych;

- zindywidualizowanie ścieżki kształcenia;
- organizowanie porad i konsultacji doraźnych dla uczniów mających problem z konkretnymi zagadnieniami z języka rosyjskiego.

Skuteczne realizowanie założeń edukacji włączającej zapewni także stosowanie oceniania wspierającego ucznia na drodze do osiągnięcia indywidualnego sukcesu. W edukacji włączającej preferowany model oceniania postępów uczniów to model oceniania kształtującego. Nauczyciel języka rosyjskiego powinien zatem pamiętać o najważniejszej, motywującej funkcji oceny. Ważne, aby jasno określać cele lekcji, kryteria sukcesu oparte na NaCoBeZU (skrót od „na co będę zwracać uwagę”) oraz udzielać informacji zwrotnej, w której należy podkreślić mocne strony ucznia, zasygnalizować, co zrobił źle, a także jak powinien to poprawić.

Model szkoły włączającej stanie się rzeczywistością dopiero wtedy, gdy całe społeczeństwo będzie w nim uczestniczyło, współpraca między wszystkimi podmiotami będzie oparta na partnerstwie, oczekiwane efekty będą zaś rozpatrywane w perspektywie długoterminowej, a nie tylko małych celów na drodze do sukcesu.

3.3. Organizacja procesu dydaktycznego uwzględniająca zróżnicowane sytuacje dydaktyczne i potrzeby uczniów

W programie nauczania języka rosyjskiego zaproponowano różne podejścia w pracy z klasą zróżnicowaną pod względem potrzeb edukacyjnych – polegają one na różnicowaniu następujących elementów zajęć:

- treści – należy przygotować materiały o różnym stopniu trudności, listy „trudnych wyrazów” lub wyrazów o kłopotliwej dla uczniów pisowni (co jest przydatne zwłaszcza na poziomie podstawowym), warto pamiętać o wykorzystywaniu materiałów audiowizualnych, ponadto należy mieć na uwadze zapewnienie uczniom możliwości korzystania z zajęć pozalekcyjnych (zarówno w przypadku uczniów zdolnych, aby mogli poszerzać swoją wiedzę i rozwijać umiejętności, jak i w przypadku uczniów napotykających trudności z przyswojeniem wiedzy, tu sprawdzą się np. zajęcia wyrównawcze lub konsultacje);
- procesu – należy zadbać o taki dobór zadań, aby każdy uczeń mógł je wykonywać, rekomenduje się wykorzystywanie zadań o zróżnicowanym stopniu trudności – uczniowie nabywają tę samą wiedzę i rozwijają te same umiejętności, lecz wykonują zadania o różnym stopniu trudności i złożoności;
- produktu – należy mieć na uwadze zapewnienie uczniom możliwości pracy indywidualnej lub w grupach, zachęcać ich do tworzenia własnych zadań (muszą one jednak, rzecz jasna, obejmować wymagane elementy), pozwolić uczniom na prezentowanie rezultatów pracy i zdobyciej wiedzy na różne sposoby.

Należy zachęcać uczniów do pogłębiania wiedzy w zakresie interesujących ich tematów związanych z lekcją – w ramach działających w szkole kółek zainteresowań, opracowywania indywidualnych planów nauki, realizowanych podczas specjalnie wydzielonego czasu lub po tym, gdy uczeń wykona zadanie przeznaczone dla całego zespołu klasowego. Zaleca się stosowanie różnych pomocy dydaktycznych, także tych wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne (np. tablica interaktywna, komputer, przenośne urządzenia cyfrowe). Konieczne jest także różnicowanie czasu na wykonanie zadania – należy odpowiednio wydłużyć czas pracy uczniom tego

wymagającym. Dobrą praktyką będzie wydłużenie czasu pracy tak jak na egzaminach zewnętrznych, czyli o połowę dłużej w stosunku do standardowego czasu, np. jeśli uczniowie mają 10 minut na napisanie kartkówki, uczniowie korzystający z wydłużonego czasu będą ją pisali przez 15 minut.

Nauczyciel w klasie zróżnicowanej oprócz przygotowania merytorycznego powinien wykazywać się także szeroko rozumianą otwartością na potrzeby uczniów. Najistotniejszą zasadą pracy w klasie zróżnicowanej jest stawianie przed uczniami wymagań na miarę ich możliwości. Dostosowanie ćwiczeń językowych może polegać np. na przydzielaniu różnym uczniom różnych poleceń do danego zadania. Na tej samej zasadzie dopuszcza się pomijanie tematów, które są już dostatecznie znane uczniom. Zaleca się zapewnienie uczniom autonomii w zakresie wyborów sposobów uczenia się oraz prezentacji zdobytej wiedzy. Na lekcji języka rosyjskiego uczniowie mogą zaproponować temat zgodny z ich zainteresowaniami, dotyczący np. gier komputerowych, portali społecznościowych itp., podobnie uczniowie mogą proponować ćwiczenia utrwalające materiał gramatyczny lub leksykalny.

Poznanie potrzeb i możliwości każdego z uczniów, o czym wspomniano już wcześniej, sprzyja dostosowywaniu procesu dydaktycznego na lekcji języka rosyjskiego. Nauczyciel powinien prowadzić obserwację w zakresie trzech obszarów: potrzeb, możliwości i motywacji. Jak wskazuje Anna Kiełczewska, w przypadku pierwszego z nich, nauczyciel powinien zwracać uwagę na potrzeby:

- samorealizacji (Jakie aspiracje i cele mają poszczególni uczniowie?);
- poznawcze (Czego chcą się nauczyć? Co ich interesuje?);
- uznania (W jakiej relacji z nauczycielem uczniowie czują się i pracują najlepiej? Jaka jest ich samoocena?);
- przynależności (Jak uczniowie odnajdują się w klasie? W jakich grupach pracują najchętniej i najbardziej efektywnie?);
- poczucia bezpieczeństwa (Jak uczniowie czują się w obliczu wymagań i zadań edukacyjnych oraz sprawdzianów i oceniania?) (Kiełczewska 2018).

W przypadku drugiego z obszarów, nauczyciel powinien skupić się na możliwościach:

- poznawczych (W jaki sposób uczniowie się uczą? Jakie stosują strategie i jakie są ich rezultaty?);
- intelektualnych (W jaki sposób uczniowie myślą, jaki rodzaj inteligencji przejawiają? Czy dany materiał należy dla nich do trudnych czy do łatwych?);
- fizycznych (Jakie jest samopoczucie uczniów, stan zdrowia, jakie są ograniczenia wynikające z niepełnosprawności oraz jaki jest ich wpływ na proces uczenia się?);
- odporności na stres (Jak uczniowie reagują w sytuacjach napięcia? Jak długotrwały stres wpływa na ich pracę i wyniki? Jakie emocje przeżywają? Jak reagują na wymagania i wyzwania?);
- w zakresie kompetencji (Jaka jest skuteczność uczniów w opanowywaniu kompetencji kluczowych? Jakie umiejętności już posiadają, a doskonalenie których sprawia im trudność?) (Kiełczewska 2018).

Trzecim obszarem jest motywacja. Często to ona decyduje o sukcesie dydaktycznym ucznia. Zadaniem nauczyciela języka rosyjskiego jest zbadanie, jaki rodzaj motywacji dominuje u jego uczniów (wewnętrzna czy zewnętrzna).

Spośród różnych metod diagnozowania potrzeb, możliwości i motywacji uczniów autorzy poradnika metodycznego rekomendują następujące:

- obserwację – wyglądu, zachowania werbalnego i niewerbalnego uczniów, reakcji uczniów na poszczególne zadania językowe oraz na ewaluację lekcji itp.;
- zadania diagnozujące – pomagają określić, na jakim poziomie językowym i rozwojowym są poszczególni uczniowie (zwłaszcza jeśli w klasie są uczniowie w różnym wieku, ponieważ rozpoczęli edukację w wieku 6 lub 7 lat albo powtarzali klasę), co potrafią, jak czują się w obliczu wymagań stawianych przed nimi, jakie strategie stosują, czy potrafią pracować samodzielnie;
- analizę prac uczniów;
- ankiety – skierowane do uczniów lub rodziców;
- rozmowy z uczniami, ich rodzicami lub opiekunami i wychowawcą klasy;
- analizę dokumentacji opracowanej przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne (orzeczenia, opinie, zalecenia) (por. Kiełczewska 2018).

3.4. Warunki i sposoby realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego dla III etapu edukacyjnego z zakresu języka obcego nowożytnego

Niezależnie od realizowanego wariantu podstawy programowej, celem planowania zajęć jest stworzenie warunków pozwalających na sprawny przebieg procesu nauczania i uczenia się. To założenie skorelowane jest z opisaną w programie nauczania teorią konstruktywizmu. Planując lekcję, należy pamiętać, że jest to system interakcji w klasie na linii nauczyciel – uczeń oraz uczeń – nauczyciel, gdzie najważniejsze są potrzeby ucznia i jego oczekiwania w stosunku do nauki języka rosyjskiego. W planowaniu, jak wskazywano wcześniej, trzeba uwzględnić także pewną nieprzewidywalność sytuacji dydaktycznych. Innym ważnym etapem planowania lekcji jest organizacja przestrzeni dydaktycznej – należy ją rozumieć szeroko, z jednej strony jako przestrzeń fizyczną (salę lekcyjną), w pracy zdalnej przestrzeń wirtualną, z drugiej zaś przestrzeń niefizyczną, nienamacalną przestrzeń komunikacji nauczyciela z uczniem, a także nauczyciela z rodzicem.

Nauczyciel, planując zajęcia, ma możliwość tworzenia scenariuszy zajęć, odgrywają one istotną rolę w określaniu celów krótkoterminowych. Należy zaznaczyć, że cele te, zależne też od sytuacji dydaktycznych na lekcjach, nauczyciel może negocjować z uczniami, którzy wykażą się wówczas swoją autonomią. Powinny one pozostać jednak spójne z celami długookresowymi, wynikającymi z podstawy programowej. Włączając uczniów w proces planowania, czynimy ich odpowiedzialnymi za realizację zadań dydaktycznych, co z kolei wpłynie na podniesienie motywacji do nauki języka rosyjskiego. Sukces w osiągnięciu celów krótkookresowych będzie możliwy dzięki wykorzystywaniu opisanych w programie nauczania *Русский? Договоримся!* metod i technik aktywizujących. Na etapie planowania trzeba unikać sięgania do jednej, ulubionej metody czy techniki – ich różnorodność pozwala na rozwijanie różnych kompetencji społecznych i językowych. Przykładowo, za pomocą techniki dyskusji panelowej rozwija się u uczniów umiejętność wyrażania i interpretowania poglądów, natomiast za pomocą technik dramowych (dialog, odgrywanie ról) nauczyciel kształtuje świadomość językową uczniów w zakresie interakcji słownych. Równie istotną sprawą

podczas planowania lekcji jest elastyczność – nauczyciel w procesie planowania powinien przewidzieć różne sytuacje na lekcji, np. problemy z dyscypliną, brak przygotowania uczniów do lekcji itp.

W warsztacie pracy nauczyciela powinno znaleźć się kilka ćwiczeń, które można wykorzystać na lekcjach niezależnie od omawianych treści oraz poziomu zaawansowania językowego uczniów. Można wskazać ćwiczenia takie jak:

- wisielec – gra wykorzystywana w celu powtórzenia zagadnień leksykalnych;
- krótkie anegdoty;
- zestawy pytań do przeprowadzania rozgrzewki językowej – zarówno dla grup bardziej zaawansowanych, jak i tych początkujących;
- przygotowywanie przez uczniów list przedmiotów, które łączy jakaś wspólna cecha (np. są kwadratowe, przeznaczone do recyklingu itd.) (Horała 2017: 12).

Planując proces dydaktyczny, nauczyciel powinien zająć się także planowaniem przestrzeni w klasie – warto uwzględnić elementy takie jak ustawienie ławek, pomoce naukowe, przestrzeń do nauki itp. Odpowiednio zaaranżowana przestrzeń powinna pozytywnie wpływać na kreatywność uczniów – z tego względu w programie nauczania języka rosyjskiego zaleca się pomieszczenia, w których – w razie potrzeby – można łatwo zmieniać ustawienie stołów i dostosować je do konkretnej formy, metody czy techniki pracy. Najważniejsze, aby uczniowie w sali lekcyjnej czuli się bezpiecznie. Należy zadbać nie tylko o funkcjonalne aspekty wystroju sali lekcyjnej, lecz również o jej estetykę – w odpowiednio urządzonej przestrzeni czujemy się lepiej, sprawniej myślimy, a praca staje się bardziej efektywna.

W programie nauczania rekomenduje się kilka konfiguracji ławek w sali lekcyjnej, każde z ustawień przynosi inne korzyści i powinno być stosowane podczas różnych form pracy:

- podkowa – układ ten sprzyja pracy indywidualnej, ułatwia nauczycielowi jej monitorowanie oraz skłania uczniów do większego zaangażowania, znajduje zastosowanie także w pracy w parach (np. przeprowadzanie dialogu);
- układ segmentowy stolików – wyspy – sprzyja pracy w grupach, pozytywnie wpływa na integrację uczniów oraz poziom ich zaangażowania w zadaniach edukacyjnych;
- w kwadrat lub koło, krąg (stolików lub samych krzesel) – sprzyja prowadzeniu dyskusji, skłania uczniów do wzięcia udziału w prowadzonej rozmowie;
- swobodne ustawienie – dużo wolnej przestrzeni, układ ten sprzyja indywidualnej pracy twórczej;
- w jodełkę – pary stolików ustawione pod kątem w kierunku tablicy, układ odpowiedni zwłaszcza dla lekcji, które opierają się w większości na wykładzie.

W nowoczesnej sali lekcyjnej powinny znaleźć się także nieformalne miejsca pracy, wyposażone w poduszki, pufy, meble wykonane z palet itp. Służą one zachowaniu dobrej atmosfery w klasie, utrzymaniu chęci komunikacji, obniżają poziom stresu i agresji uczniów, a ponadto zwiększają ich poczucie bezpieczeństwa. Jak zauważa Ewa D. Ostaszewska, „w takich nieformalnych miejscach uczniowie chętniej i odważniej rozmawiają w języku obcym, a sytuacje kreowane przez nauczyciela bardziej przypominają autentyczną komunikację” (Ostaszewska 2016: 98). W sali lekcyjnej powinno znaleźć się także miejsce na prace uczniów, ich plakaty, gazetki, notatki

w postaci map myśli itp. (tamże). Pomoce tworzone przez uczniów mogą dotyczyć różnych obszarów, zarówno tych leksykalnych, jak i gramatycznych, kulturoznawczych, politycznych, związanych z geografią Rosji i dotyczących wszelkich innych tematów znajdujących się w kręgu zainteresowań uczniów. Nauczyciel powinien zadbać także o to, aby w klasie językowej znalazły się niezbędne pomoce dydaktyczne takie jak słowniki (polsko-rosyjskie, rosyjsko-polskie, ale także rosyjsko-rosyjskie), plakaty gramatyczne i leksykalne, warto wyposażyć salę lekcyjną w mapę Rosji, która będzie pomocna podczas korelowania lekcji języka z geografią, korzystne będzie umieszczenie w klasie regału z książkami rosyjskich pisarzy (Bułhakowa, Dostojewskiego, Tołstoja, Puszkina czy Turgieniewa). Organ prowadzący szkołę powinien zadbać o odpowiednie wyposażenie sali językowej w pomoce niezbędne do organizowania procesu kształcenia, takie jak odtwarzacz płyt CD lub plików dźwiękowych, komputer z dostępem do internetu, tablica multimedialna lub rzutnik z ekranem.

Sytuacja pandemiczna w kraju i na świecie wymusiła konieczność „przeniesienia” szkoły do internetu, czyli zorganizowania procesu nauczania z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Organizacja pracy w tej przestrzeni rzecz jasna będzie różnić się od tej w szkole stacjonarnej. Przygotowując i organizując kształcenie zdalne, należy pamiętać, że będzie ono przebiegać wolniej niż kształcenie stacjonarne, więcej czasu zajmie nam sprawdzenie obecności na lekcji czy odczytanie pracy domowej lub konkretnego zadania, uczniowie mogą mieć problemy z mikrofonem, dźwiękiem, czasem pojawi się konieczność zresetowania komputera i dołączenia do lekcji ponownie, co również wpłynie na dynamikę lekcji. Organizując pracę zdalną, należy mieć na uwadze fakt, że uczniowie:

- szybko przetwarzają informacje;
- przedkładają grafikę nad tekst (bardziej przemawia do uczniów zastosowanie ruchomych obrazków – gifów, komunikatów obrazkowych o zabarwieniu humorystycznym – memów, animacji lub ulubionych fragmentów serialu);
- wykonują wiele czynności jednocześnie;
- potrzebują natychmiastowej satysfakcji z wykonywanych czynności;
- preferują gry i zabawy w procesie nauczania (dlatego warto je stosować, odpowiednio wykorzystując zasoby internetu – Kahoot!, Quizlet, Jigsaw itp.) (Prensky 2001: 2).

Należy pamiętać też, że uczniowie pozostający w izolacji nie mają kontaktu z rówieśnikami, będą chcieli przede wszystkim podtrzymać relacje międzyludzkie, będą uciekać się do żartów czy różnych uczniowskich wyzwań i zabaw na lekcjach. W takich przypadkach rekomenduje się udostępnienie im przestrzeni do wyrażania siebie bądź manifestowania niezadowolenia z zaistniałej sytuacji, nie zaszkodzi też zaskoczenie ich i przyłączenie się do żartu poprzez np. poprowadzenie lekcji rosyjskiego w ciekawym przebraniu lub skierowanie ich kreatywności na realizację treści kształcenia. Wskazane jest, aby nauczyciel nadążał za współczesnymi internetowymi trendami, takimi jak np. TikTok – aplikacja wykorzystywana przez użytkowników z całego świata do dzielenia się krótkimi materiałami wideo. Warto wykorzystać tę aplikację na lekcjach języka rosyjskiego, prezentując nagrania rodzimych użytkowników języka – autorzy rekomendują konta użytkowników @anastazjos_ru, @a_trumpe, @tykowkaaa, @yuliazagitova.

Podczas kształcenia na odległość nauczyciel nie powinien wykorzystywać tych samych narzędzi co podczas kształcenia stacjonarnego, np. podręcznika, ponieważ wpłynie to na spadek motywacji uczniów. Narzędzia pracy powinny być całkowicie zdigitalizowane – internet, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom uczniów i nauczycieli, dostarcza szeroki wachlarz narzędzi, opisanych w programie nauczania. W sieci dostępnych jest mnóstwo materiałów, nauczyciel powinien wykorzystywać jednak te, które odpowiadają potrzebom rozwojowym uczniów, ich zainteresowaniom czy poziomowi zaawansowania językowego. Przygotowując zajęcia z wykorzystaniem e-materiałów, należy pamiętać, że e-materiał powinien być wyposażony w dwie warstwy: merytoryczną oraz medialną (Plebańska 2020: 41). Nauczyciel języka rosyjskiego powinien wykorzystywać różne formy przekazu (audio, wideo, grafiki statyczne, materiały interaktywne), w zależności od określonych celów dydaktycznych. Przedstawiając np. strukturę szkolnictwa w Rosji, warto posłużyć się animacją lub schematem interaktywnym zamiast opisu tekstowego.

Reasumując, proces dydaktyczny w warunkach kształcenia zdalnego powinien wzbudzać ciekawość uczniów, inspirować ich do przemyśleń oraz motywować do twórczej pracy. Ważne jest także stworzenie uczniom przestrzeni do pracy zespołowej. Organizując kształcenie zdalne, możemy posługiwać się zarówno profesjonalnymi narzędziami oferowanymi przez rynkowych gigantów (Google Workspace, MS Teams), jak i nieco bardziej przystępnymi aplikacjami, takimi jak np. Zoom czy znany od lat Skype.

Podczas kształcenia zdalnego należy zadbać także o przestrzeń niefizyczną, czyli związaną z relacjami. Zasady komunikacji między nauczycielem i uczniami w nauczaniu stacjonarnym oraz zdalnym są podobne, należy jednak podkreślić pewne specyficzne aspekty pracy zdalnej:

- zdolność do słuchania podczas nauczania zdalnego u wielu uczniów spada, warto wykorzystać metody aktywizujące, które zwiększą ich uwagę;
- kooperacja – nauczyciel powinien być jeszcze bardziej gotowy do współpracy i współdzielenia się wiedzą;
- nauczyciel powinien wykazywać się szczególnym taktem i wyczuciem w kontaktach emocjonalnych z uczniami, z uwagi na brak możliwości bezpośredniego spotkania;
- nauczyciel powinien zadbać o efektywne zarządzanie czasem oraz sobą i uczniami w czasie.

Komunikacja na zdalnych lekcjach języka rosyjskiego powinna odbywać się w języku rosyjskim. Nauczyciel powinien używać, podobnie jak w przypadku kształcenia stacjonarnego, autentycznych materiałów źródłowych. W kształceniu zdalnym takie podejście także wpływa na przebieg procesu dydaktycznego oraz efekty nauki.

Na III etapie edukacyjnym rodzice lub opiekunowie uczniów wciąż odgrywają ważną rolę w procesie kształcenia – dotyczy to również kształcenia młodzieży w formie zdalnej. We współpracy z rodzicami/opiekunami nauczyciel powinien kierować się kilkoma zasadami:

- pozytywna motywacja – warunkiem skutecznego działania nauczyciela i rodziców jest dobrowolność i chęć współdziałania obu stron;
- aktywna i systematyczna współpraca z rodzicami – potrzebne jest stałe zaangażowanie zarówno nauczyciela, jak i rodziców;

- wielokanałowy system przepływu informacji – np. konsultacje online, czat z rodzicami, poczta elektroniczna, kontakt telefoniczny, informacje zamieszczone w dzienniku elektronicznym lub mediach społecznościowych;
- dostępność w określonych godzinach (Plichta 2020: 75–75).

ROZDZIAŁ IV

Nauczane treści kształcenia

4.1. Umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe (uniwersalne)

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla III etapu edukacyjnego porządkuje treści przedmiotowe. Zasób środków językowych wskazanych w podstawie programowej języka obcego nowożytnego to – w zależności od wariantu podstawy programowej – 13 lub 14 obszernych działów tematycznych. W obrębie tych tematów nauczyciel języka rosyjskiego wprowadza treści gramatyczne, leksykalne, fonetyczne oraz ortograficzne, a także kształtuje i rozwija cztery sprawności językowe: receptywne – **słuchanie i czytanie** – oraz produktywne – **mówienie i pisanie**. Autorzy programu nauczania *Русский? Договоримся!* celowo rozpoczęli od wymienienia celów szczegółowych dla podstawy programowej III.2.0 oraz III.2 – praktyka szkolna wskazuje te warianty jako najbardziej popularne w przypadku języka rosyjskiego. Ponadto nauczyciel korzystający z programu nauczania *Русский? Договоримся!* może łatwo porównać, o jakie treści szczegółowe poszerzana jest wiedza uczniów w pozostałych wariantach podstawy programowej w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako pierwszy język obcy na poziomach podstawowym i rozszerzonym.

Autorzy programu nie narzucają nauczycielom realizacji konkretnych tematów w poszczególnych klasach. Zaznaczają jednak, że treści nauczania powinna charakteryzować spiralność – konieczność powracania do treści nauczania kształtowanych wcześniej i poszerzania ich o nowe elementy leksykalne, gramatyczne, fonetyczne i ortograficzne. Jak zaznacza Ewelina Iwan, „podczas zajęć językowych ważnym działaniem jest powtórzenie i utrwalenie pojęć, struktur i funkcji poznanych na wcześniejszym etapie uczenia się oraz rozszerzenie ich w kolejnych latach nauki w liceum ogólnokształcącym lub technikum” (Iwan 2019: 19). Takie podejście pozwala nauczycielowi na elastyczne realizowanie podstawy programowej oraz pozwala na wybór dowolnego zatwierdzonego do użytku podręcznika do nauki języka rosyjskiego lub całkowitą rezygnację z niego.

W zakresie rozwijania poszczególnych sprawności językowych, w podstawie programowej podkreślono różnice w poziomie trudności dla jej różnych wariantów. W przypadku wariantów podstawy III.2 oraz III.2.0 – uczeń rozumie **proste** wypowiedzi ustne i pisemne (umiejętności receptywne) oraz tworzy **krótkie, proste, spójne i logiczne** wypowiedzi ustne i pisemne (umiejętności produktywne). Umiejętności przedmiotowe to także tzw. reagowanie językowe – ustne i pisemne. W przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako drugi uczeń reaguje ustnie w **typowych** sytuacjach oraz pisemnie w formie **prostego** tekstu. Cele szczegółowe w obrębie kształtowania umiejętności językowych w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako pierwszy język obcy – III.1.P oraz III.1.R – są w większości powtórzeniem celów z wariantów podstawy programowej III.2 oraz III.2.0, rzecz jasna są też takie cele, które pojawiają się wyłącznie w tych wariantach podstawy programowej, dlatego autorzy programu nauczania wymieniają tylko te, o które poszerzone są warianty podstawy programowej w przypadku języka rosyjskiego nauczanego jako pierwszy język obcy. Różnica pojawia się także w poziomie opanowania poszczególnych umiejętności językowych. W przypadku wariantu podstawy programowej III.1.P uczeń rozumie teksty

pisemne i ustne **o umiarkowanym stopniu złożoności**, w wariantcie III.1.R jest to już rozumienie **złożonych** tekstów ustnych i pisanych. Podobnie jest w przypadku tworzenia wypowiedzi ustnych – III.1.P – uczeń tworzy **w miarę płynne** wypowiedzi ustne, III.1.R – **płynne** wypowiedzi ustne. W wariantcie III.1.P uczeń tworzy **proste**, spójne i logiczne wypowiedzi pisemne, a w wariantcie III.1.R – **w miarę złożone wypowiedzi pisemne**. Reagowanie językowe przedstawia się podobnie, uczeń reaguje ustnie **we w miarę złożonych** sytuacjach w przypadku języka rosyjskiego nauczanego na poziomie podstawowym oraz w **złożonych** sytuacjach w przypadku języka rosyjskiego nauczanego na poziomie rozszerzonym.

Kształtując umiejętności przedmiotowe, nauczyciel języka rosyjskiego powinien pamiętać także o umiejętności przetwarzania tekstu ustnego i pisemnego oraz o tzw. treściach realioznawczych – czyli informacjach dotyczących Rosji i Rosjan. Nauczyciel języka rosyjskiego w liceum ogólnokształcącym i technikum powinien pamiętać, że w toku każdej lekcji powinno się kształtować wszystkie umiejętności przedmiotowe – zarówno te produktywne, jak i receptywne. Autorzy programu nauczania *Русский? Договоримся!* zaznaczają, że nauczyciel powinien zaczynać od kształtowania umiejętności słuchania i czytania, aby następnie przejść do umiejętności produktywnych – mówienia i pisania. Równomierne kształtowanie wszystkich sprawności językowych w oparciu o działy tematyczne wymienione w podstawie programowej pozwoli nauczycielowi nie tylko na pełne zrealizowanie podstawy, ale także na dobre przygotowanie uczniów szkoły ponadpodstawowej do egzaminu maturalnego z języka rosyjskiego na poziomie podstawowym (wariant podstawy programowej III.1.P) oraz na poziomie rozszerzonym (III.1.R).

Treści nauczania uporządkowane w podstawie programowej w postaci 13 lub 14 działów tematycznych otwierają przestrzeń do tworzenia projektów językowych i ponadprzedmiotowych. Ucząc języków metodą projektu, kształtujemy u uczniów nie tylko umiejętności przedmiotowe, ale także kompetencje kluczowe oraz umiejętności uniwersalne, np. umiejętność pracy w grupie, kreatywność, odporność na stres, umiejętność publicznej prezentacji czy umiejętności interpersonalne. Na lekcjach języka rosyjskiego duże znaczenie ma „tworzenie przestrzeni do refleksji i autorefleksji, rozwijanie świadomości językowej oraz zaspokajanie potrzeby autonomii” (Szajerska i Kordziński 2017: 6). Nauczyciel powinien pozwolić zatem uczniom wybrać temat lekcji zgodny z ich zainteresowaniami, warto negocjować z uczniami także cele lekcji. Wszystkie umiejętności ponadprzedmiotowe kształtowane są na lekcjach języka rosyjskiego poprzez odpowiednie metody i techniki nauczania. Do umiejętności ponadprzedmiotowych należy także zdolność do samooceny, umiejętność określenia swoich mocnych i słabych stron, a także ocena kompetencji kolegów i koleżanek. Przykładowe techniki przeprowadzania samooceny oraz oceny koleżeńskiej zostały opisane w rozdziale V poradnika metodycznego (podrozdział 5.5).

Kształtując umiejętności przedmiotowe, językowe sprawności receptywne oraz produktywne, nauczyciel powinien pamiętać o uczniach ze SPE. Uczniowie z dysfunkcją słuchu docenią wydrukowaną transkrypcję do nagrań, uczniowie z niepełnosprawnościami wydłużony czas na wykonanie zadania. Nauczyciel powinien zadbać także o atmosferę ciszy i spokoju w pomieszczeniu lekcyjnym – wpłynie to korzystnie na wszystkich uczniów, także tych ze SPE. Kształtując umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe,

nauczyciel powinien pamiętać o motywującej funkcji oceny, zwłaszcza w kontekście uczniów ze SPE. Dlatego też autorzy programu zaproponowali kształtujący model oceniania. Rozwijając umiejętności przedmiotowe i ponadprzedmiotowe u uczniów ze SPE, należy podkreślać ich mocne strony, chwalić za poczynione postępy oraz motywować do dalszej pracy nad językiem. Pracując z klasą, nauczyciel powinien nagradzać właściwe zachowania i postawy. Dobrą praktyką jest angażowanie uczniów w niesienie pomocy sobie nawzajem, zwłaszcza podczas pracy w grupie, ale także tej samodzielnej, indywidualnej, kiedy uczniowie często nie chcą poprosić nauczyciela o wsparcie i łatwiej jest im zwrócić się o tę pomoc do kolegi lub koleżanki.

4.2. Przykłady wdrożenia działań wspierających kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich

Autorzy programu zaznaczają, że ważne jest dla nich, aby treści były realizowane w sposób praktyczny. Przywołują formy, metody i techniki pracy na lekcji, które dają uczniom możliwość nabywania wiedzy i umiejętności zgodnie z teorią konstruktywizmu. Metody pracy wykorzystywane do realizacji treści kształcenia powinny sprzyjać kształtowaniu i rozwijaniu kompetencji kluczowych uczniów. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na teorię Davida Kolba, która nieco inaczej niż w tradycyjnym uczeniu się – polegającym głównie na gromadzeniu faktów, reguł czy koncepcji – nacisk kładzie na empirię, sam proces doświadczania, służący rozwijaniu kompetencji kluczowych oraz umiejętności miękkich. Wiedza faktograficzna i znajomość reguł pozostają w tej teorii istotne, lecz podkreśla się wagę procesu doświadczania i jego przebiegu dla uczenia się.

Według Kolba w procesie uczenia się wyróżnia się cztery etapy:

- „etap doświadczania (osobiste przeżywanie);
- etap obserwacji i refleksji (oglądanie, analizowanie);
- etap generalizacji (nabywanie wiedzy teoretycznej, poznawanie procedur, tworzenie definicji);
- etap zastosowania, praktycznego użycia (ćwiczenia, testowanie hipotezę, wprowadzanie w życie pomysłów)” (Gałązka, Gębka-Suska i Suska 2017: 13).

Więcej na temat teorii Davida Kolba można znaleźć na stronie infed.org (dostęp 24.10.2022).

Uwzględniając w procesie nauczania założenia teorii Davida Kolba, nauczyciel kształtuje kompetencje kluczowe i umiejętności uniwersalne uczniów takie jak kreatywność, samodzielność, innowacyjność, umiejętność wyszukiwania i przetwarzania informacji, umiejętność posługiwania się językiem (kompetencje w zakresie wielojęzyczności), umiejętność podejmowania decyzji.

Przykład zajęć realizowanych zgodnie z założeniami teorii Kolba przedstawiono poniżej.

Temat: Składanie reklamacji w sklepie

Etap I. Doświadczenie

Uczniowie oglądają zdjęcia trzech towarów z wadami (np. uszkodzony telefon, porysowana płyta CD, poplamione spodnie). Uczniowie opisują wady produktów, następnie nauczyciel prezentuje trzy filmy, na których klienci składają reklamacje w sklepie.

Etap II. Refleksja

Uczniowie nazywają różnice w sposobie rozwiązywania problemów z zakupionym towarem w poszczególnych filmach.

Etap III. Analiza

Uczniowie odczytują zwroty używane podczas reklamacji, określają, czy daną kwestię wypowiada klient czy ekspedient, np.:

- Я хотел/а бы вернуть этот телефон.
- Могу поменять эту юбку?
- Покажите мне чек, пожалуйста.
- Вы гарантируете возврат денег?
- Ваша рекламация принята/отклонена.
- Я хочу возврат денег.

Młodzież ćwiczy poprawną wymowę zwrotów używanych podczas składania reklamacji w sklepie.

Etap IV. Zastosowanie i praktyczne użycie

Wariant 1 (łatwiejszy)

Uczniowie otrzymują repliki dialogu z lukami, ich zadaniem jest prawidłowe uzupełnienie luk w dialogu oraz uporządkowanie replik.

Wariant 2 (trudniejszy)

Uczniowie układają dialogi w sklepie – jeden z uczniów jest ekspedientem, a drugi klientem sklepu, który chce złożyć reklamację.

Inną metodą uaktywniającą uczniów, sprzyjającą zarazem kształtowaniu kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich, jest metoda LdL (od niem. *Lernen durch Lehren* – uczenie się przez nauczanie). Założeniem metody jest to, że podczas lekcji w roli nauczyciela niejako występują uczniowie. Wykorzystując metodę LdL, należy kierować się następującymi zasadami:

- uczeń prowadzący zajęcia powinien zadbać o zorganizowanie ich w taki sposób, aby pozostali uczniowie byli możliwie aktywni;
- nauczyciel wspiera uczniów, gdy występuje taka potrzeba;
- uczniowie mają dowolność w zakresie wyboru metod i form nauczania oraz wykorzystywanych pomocy;
- uczeń prowadzący zajęcia powinien zadbać o ciekawe, angażujące zadania i zapewnić różnorodność form pracy;
- po zakończonej lekcji lub cyklu zajęć zadaniem nauczyciela jest omówienie ich przebiegu oraz zachęcenie uczniów do autorefleksji.

Zastosowanie metody LdL przynosi wiele korzyści wszystkim uczniom – zarówno uczniom występującym w roli nauczyciela (często będą to uczniowie zdolni), jak i uczniom o przeciętnym lub niskim potencjale językowym. Uczniowie dbają o siebie wzajemnie, aktywizują się i pomagają sobie. Rozwijana jest ich samodzielność i autonomia. Wielu z nich zyskuje większą wiarę w siebie, własne możliwości i umiejętności, z kolei pozytywna informacja zwrotna płynąca ze strony nauczyciela

lub innych uczniów pozwala im wykazywać się większą przedsiębiorczością i innowacyjnością. Za pomocą tej metody uczniowie mogą przygotować prezentację na wybrany przez siebie temat, dotyczący np. ich zainteresowań. Uczniowie, występując na forum klasy, uczą się właściwego zachowania podczas wystąpień publicznych.

Trzecią polecaną metodą, za pomocą której można skutecznie rozwijać kompetencje kluczowe i językowe, jest wspomniany już we wcześniejszych fragmentach poradnika projekt edukacyjny (także interdyscyplinarny). Praca tą metodą uczy współdziałania w celu rozwiązywania problemów oraz pozwala na kształtowanie kompetencji kluczowych i umiejętności miękkich pożądaných na rynku pracy.

Przykładowe aktywności uczniów na podstawie projektu „Ścieżki kariery” realizowanego w technikum przedstawiono poniżej:

- wyszukanie w internecie polskich ofert pracy w sektorze logistyka – transport, w którym jednym z wymogów jest znajomość języka rosyjskiego;
- stworzenie mapy myśli zawierającej słownictwo związane z wybranym zawodem (technik logistyk);
- stworzenie listy zasobów do oferty – uczniowie przedstawiają swoje mocne strony jako kandydatów do pracy w logistyce i transporcie (umiejętności, certyfikaty, cechy charakteru);
- przygotowanie do rozmowy kwalifikacyjnej – przygotowanie listy pytań i odpowiedzi, które mogą pojawić się na rozmowie kwalifikacyjnej.

Metoda projektu rozwija u uczniów świadomość uczenia się i przyczynia się do kształtowania ich autonomii.

4.3 Realizacja treści kształcenia w podejściu komunikacyjnym

Zgodnie z zapisami podstawy programowej, zaleceniami zawartymi w Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ) oraz opartym na tych dokumentach programie nauczania *Русский? Договоримся!*, na III etapie edukacyjnym „rozwijanie kompetencji uczniów powinno odbywać się przez:

- stosowanie interaktywnych form i aktywizujących metod pracy;
- oddziaływanie polisensoryczne;
- integrowanie sprawności językowych pod kątem realizacji celów komunikacyjnych;
- nauczanie gotowych zwrotów w połączeniu z rozwijaniem kompetencji społecznych;
- dostosowanie nauczanych treści do zainteresowań i potrzeb uczniów;
- budowanie pozytywnego nastawienia do nauki języka obcego;
- tworzenie przestrzeni do współdecydowania o własnym procesie uczenia się oraz rozwijanie swobody myślenia, wnioskowania i podejmowania decyzji;
- kształtowanie wiedzy i postaw uczniów dotyczących przynależności do różnych wspólnot oraz modelowanie zachowań w stosunku do przedstawicieli innych narodowości i ich języków” (Szajerska i Kordziński 2017: 7).

W procesie nauczania języka rosyjskiego przewodnią jest zasada komunikatywności, realizowana z wykorzystaniem różnorodnych metod i technik. Podstawą porozumiewania się w języku obcym jest znajomość słownictwa, struktur gramatycznych i funkcji językowych – w programie nauczania autorzy zalecają wprowadzenie

wszystkich struktur językowych w zgodzie z podejściem komunikacyjnym. W nauczaniu komunikacyjnym dużą wagę przywiązuje się do następujących elementów:

- interakcji w języku docelowym, służących nauczaniu komunikacji;
- wykorzystywania w procesie uczenia się tekstów autentycznych;
- umożliwienia uczniom skupienia się na procesie zarządzania nauką, nie tylko na języku;
- podkreślania znaczenia osobistych doświadczeń ucznia, będących istotnym elementem nauki w klasie;
- powiązania nauki w klasie z czynnościami językowymi poza klasą.

W nauczaniu komunikacyjnym często wykorzystuje się formę pracy w parach lub grupach. Ćwiczenia stosowane podczas pracy z zastosowaniem podejścia komunikacyjnego wymagają negocjacji i współpracy między uczącymi się. Dzięki temu uczniowie uczą się płynności językowej oraz skuteczności w komunikacji. W podejściu komunikacyjnym ważne jest odejście od „kultury błędu”, gdyż taka postawa zachęca uczących się do rozwijania pewności siebie.

Przykładowe ćwiczenia:

- odgrywanie ról (lekarz – pacjent; nauczyciel – uczeń; sprzedawca – klient);
- rozmowy w formie wywiadu (wywiad ze sławnym piłkarzem, z burmistrzem miasta, z autorem ulubionej książki, z przewodniczącym samorządu szkolnego);
- luki informacyjne;
- gry takie jak wisielec, bingo, wykorzystujące aplikację Kahoot! i Quizlet;
- ankiety (na różnorodne tematy, najlepiej dotyczące codzienności uczniów – czynności wykonywane każdego dnia, cechy dobrej lekcji, preferowane aktywności fizyczne itp.).

ROZDZIAŁ V

Monitorowanie i ocenianie postępów ucznia

5.1. System monitorowania i oceniania postępów w zakresie języka rosyjskiego na III etapie edukacyjnym

Kolejną grupę działań nauczycielskich – obok planowania i realizacji procesu kształcenia – stanowi monitorowanie i ocenianie postępów uczniów. Ocenianie jest jedną z podstawowych czynności nauczyciela i bardzo często rozumiane jest tylko jako wystawianie stopni. W rzeczywistości ocena jest szeroko rozumianą informacją – dla uczniów, rodziców, a także dla nauczyciela – o wyniku kształcenia, o poziomie opanowania danej umiejętności, o poczynionych postępach. Ocena powinna być komentarzem dotyczącym warunków uczenia się, sposobu uzyskania informacji o wyniku oraz jego poprawnej interpretacji, sposobu wykorzystania tej informacji w toku dalszego uczenia się (Niemierko 2000: 97). Najistotniejsze elementy śledzenia postępów to proces diagnozowania, monitorowania, oceny i ewaluacji. Dla nastolatka, na III etapie edukacyjnym, ważne jest podążanie samodzielnie wytyczoną, indywidualną ścieżką rozwoju. Zadaniem nauczyciela jest wspieranie uczniów w tym zakresie poprzez pomoc w poznawaniu stylów uczenia się, wskazywanie mocnych i słabszych stron oraz tworzenie atmosfery sprzyjającej temu procesowi (Filipiak i Siadak 2014: 5). Celem powyższego jest zaś przygotowanie uczniów do tego, by po zakończeniu kształcenia w liceum lub technikum mogli oni sprawnie stosować strategie samoorganizacji oraz dostosowywać je do swoich własnych potrzeb (Ledzińska i Czerniawska 2010: 225). Najważniejsze cele monitorowania i diagnozowania postępów uczniów to:

- poznanie i zrozumienie ucznia, a następnie utworzenie indywidualnego programu oddziaływań;
- określenie wpływu czynników zewnętrznych i wewnętrznych na rozwój ucznia oraz jego aktywność i zachowania w szkole;
- zaplanowanie działań edukacyjnych dostosowanych do indywidualnych potrzeb uczniów;
- dokonanie prawidłowej oceny skuteczności metod i form pracy wykorzystywanych w nauczaniu i w razie potrzeby dokonanie zmian w zakresie postępowania pedagogicznego (Szczepaniak 2013: 6).

Jednym ze sposobów diagnozowania i monitorowania postępów uczniów jest obserwacja. Składa się ona z trzech etapów: postrzegania danych, utrwalania danych oraz ich interpretacji – w warunkach szkolnych występują one po sobie w określonej kolejności i są od siebie wzajemnie zależne. Istotne z punktu widzenia poprawności prowadzonej obserwacji jest także przestrzeganie zasad: **celowości** (przedmiot obserwacji), **planowości** (czas trwania obserwacji, etapy etc.) oraz **dokładności**, **wnikliwości** i **obiektywności** (Szuchalska 2020: 266–268).

Inne sposoby diagnozowania i oceniania postępów ucznia (wywiad, dane zastane) omówiono w dalszej części poradnika.

Warto zwrócić uwagę, że skuteczność przedstawionego w programach nauczania języka rosyjskiego systemu diagnozy i monitorowania postępów uczniów na III etapie edukacyjnym powinna opierać się na następujących założeniach:

- Kompetencje językowe uczniów powinny być postrzegane w kontekście sprawności i umiejętności językowych, a nie tylko przez pryzmat znajomości gramatyki czy bogactwa leksykalnego.
- Należy kształtować pozytywne podejście do błędu, co będzie wpływać też na stosunek do własnych osiągnięć uczniów.
- Należy zachęcać uczniów do dokonywania samooceny, do stosowania własnych, sprawdzonych przez nich metod i form oceny, np. oceny koleżeńskiej, portfolio językowego itp., tak aby informacja zwrotna przekazywana przez nauczyciela nie była jedynym wyznacznikiem oceny stopnia opanowania sprawności językowych – diagnoza, monitoring i ewaluacja nie mogą być udziałem wyłącznie nauczyciela.

5.2. Kształtowanie kompetencji kluczowych a monitorowanie i ocenianie postępów uczniów

Przyjęty przez nauczyciela sposób monitorowania i oceniania postępów uczniów wpływa na skuteczność kształtowania kompetencji kluczowych – należy w tym kontekście wskazać istotność oceniania kształtującego, służącego integracji kształcenia sprawności językowych i właśnie kompetencji kluczowych. Przy tym powinno się przestrzegać kilku zasad wymienionych poniżej.

- Należy podawać uczniom cele lekcji, co pozytywnie wpływa na rozwój ich kompetencji w zakresie umiejętności uczenia się oraz inicjatywność, zwłaszcza gdy uczniowie sami określają cele.
- Należy przedstawiać uczniom drogę do osiągnięcia wskazanego wcześniej celu.
- Należy formułować informację zwrotną do prac uczniów – warto wykorzystywać przy tym regułę 4 × Z („zapytaj – zakomunikuj – zmotywuj – zaplanujcie”).
- Warto zachęcać uczniów do interakcji takich jak praca w parach, grupach czy ocena koleżeńska, wpłynie to pozytywnie na rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów oraz na ich przedsiębiorczość i innowacyjność.

Diagnozowaniu i ocenianiu postępów uczniów mogą służyć arkusze obserwacji. Jeżeli przykładowo nauczyciel języka rosyjskiego będzie chciał zbadać, co powoduje, że praca w grupach na lekcji nie jest skuteczna, powinien zwrócić uwagę na postawy uczniów w zakresie empatii, a także przyjrzeć się kwestii rozumienia zasad postępowania i zachowania oraz porozumiewaniu się uczniów w różnych środowiskach.

Dobrym sposobem diagnozowania i monitorowania postępów uczniów w zakresie nabywania kompetencji wielojęzyczności jest wykorzystywanie kwestionariuszy ankiety. Kwestionariusz nie musi mieć klasycznej, papierowej formy, zaleca się sporządzenie wersji elektronicznej np. za pomocą darmowego narzędzia Formularze Google. Przykładowe pytania, które mogą znaleźć się w kwestionariuszu ankiety, przedstawiono poniżej:

- Jak oceniasz stopień znajomości języków obcych, których uczyłeś(-aś) się do tej pory? Oceń w skali od 0 do 5 (gdzie 0 to całkowity brak umiejętności porozumiewania się w języku obcym, a 5 odpowiada zdolności swobodnej rozmowy, czytania i pisania w tym języku).
 - język 0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
 - język 0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5
 - język 0 – 1 – 2 – 3 – 4 – 5

- Jakie są powody, dla których uczysz się języka rosyjskiego? Spośród podanych wybierz nie więcej niż trzy powody.
 - Chciał(a)bym wyjechać za granicę.
 - W przyszłości chcę znaleźć dobrą pracę.
 - Nauka języka rosyjskiego daje mi dużo satysfakcji.
 - Rodzice mi każą.
 - Lubię oglądać filmy albo słuchać piosenek w języku rosyjskim.
 - Język rosyjski jest podobny do języka polskiego.

W celu zapoznania się z innymi przykładowymi pytań do kwestionariusza ankiety warto sięgnąć do opracowania Anny Szajerskiej i Jarosława Kordzińskiego *Wspomaganie szkół w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych* (zob. Szajerska i Kordziński 2017: 28–29).

Także obserwacje koleżeńskie posłużą diagnozie i monitorowaniu postępów uczniów w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych. Podkreśla się, że obserwowany nauczyciel powinien być przekonany o tym, że nie będzie ani krytykowany, ani publicznie oceniany (Pintal i Tomaszewicz 2017: 78). Obserwacja koleżeńska służy doskonaleniu i wspieraniu działań nauczyciela, nie zaś ocenianiu czy nadzorowi, o czym powinien pamiętać zarówno nauczyciel obserwowany, jak i obserwujący przebieg zajęć. W trakcie obserwacji warto zwrócić uwagę na elementy takie jak:

- sposób zainicjowania zajęć/tematu – powinien wpływać na uczniów motywująco i angażować ich emocjonalnie;
- organizacja pracy – uczniowie powinni mieć możliwość wyzwolenia swojego potencjału;
- zadania wykonywane przez uczniów – powinny dawać uczniom możliwość wyboru sposobu rozwiązania czy dotarcia do celu;
- oryginalność i innowacyjność – należy upewnić się, czy przebieg lekcji pozwala uczniom wykazywać się innowacyjnością i czy stosowane są w miarę możliwości oryginalne rozwiązania;
- indywidualizacja – jej przejawy podczas lekcji będą świadczyć o uwzględnieniu zróżnicowanych potrzeb i możliwości uczniów, co zawsze pozytywnie wpływa na proces kształtowania kompetencji kluczowych;
- praca domowa – powinna być inspirująca dla uczniów, nie zanadto pracochłonna, uwzględniać alternatywne rozwiązanie; dobrze, aby istniała możliwość realizowania jej wspólnie, np. z wykorzystaniem sieci.

Kształtowanie i rozwijanie kompetencji kluczowych powinno zostać poddane również procesowi ewaluacji. Warto wykorzystać w tym celu tzw. miękkie (alternatywne) metody badawcze, rekomendowane w programie nauczania, takie jak np. metoda tarczy strzelniczej, walizki i kosza, róża wiatrów, gadająca ściana itp.

Innym interesującym narzędziem ewaluacji jest darmowa aplikacja **Mentimeter** (dostęp 24.10.2022), której z powodzeniem można używać także podczas nauczania zdalnego. Mentimeter pozwala nauczycielowi na stworzenie interaktywnej „ankiety”, do której uczniowie udzielają odpowiedzi za pomocą specjalnego kodu na swoich smartfonach podczas lekcji lub w domu. Aby stworzyć ankietę, po zalogowaniu się na stronie klikamy „**new presentation**” (nowa prezentacja). Nadajemy nazwę materiału, np. „język rosyjski – kształcenie zdalne”, następnie klikamy „**create presentation**”, z prawej strony wybieramy

„**word cloud**”, w polu „**your question**” wpisujemy pytanie lub wyrażenie, które ma pobudzić uczniów do skojarzeń – ważne, aby wyczerpywało temat badanego obszaru, ale też było krótkie i treściwe, ponieważ w odpowiedzi uczniowie podadzą tylko jedno słowo. Pierwsze pytanie może brzmieć np. „Rosyjski zdalnie – jak było?”. Aby dodać kolejny slajd, wybieramy szablon „**word cloud**” i wpisujemy kolejne pytanie, np. „Rosyjski zdalnie – jak powinno być?”. Następnie klikamy „**share**” lub „**present**”, jeśli przeprowadzamy badanie w czasie rzeczywistym. Wysyłamy uczniom link do ankiety lub podajemy 7-cyfrowy kod do zalogowania się do aplikacji. Odpowiedzi uczniów będą tworzyć chmurę wyrazową – najczęściej pojawiające się odpowiedzi będą miały postać słów zapisanych największą czcionką. Jeśli badanie będzie prowadzone w czasie rzeczywistym, uczniowie wraz z nauczycielem będą mogli śledzić zmieniającą się chmurę.

5.3. Funkcje i znaczenie oceniania sumującego i kształtującego

Przepisy prawa oświatowego wyróżniają trzy rodzaje oceniania:

- **ocenianie bieżące** – dokonywane w ciągu całego roku szkolnego;
- **ocenianie śródroczne** – będące podsumowaniem pewnego okresu nauki;
- **ocenianie roczne** – podsumowujące wyniki rocznej pracy ucznia.

Szkoła ma pełną autonomię w ustaleniu zasad oceniania bieżącego, może zastosować **ocenianie sumujące** lub **kształtujące**. Pierwsze z nich związane jest z podsumowywaniem kolejnych etapów pracy (ocena po omówieniu danego działu, zakończeniu danego okresu lub cyklu kształcenia). Ocenianie kształtujące jest zaś integralną częścią procesu dydaktycznego. Podczas gdy ocenianie sumujące służy ocenie poziomu opanowania jakiejś umiejętności, celem oceniania kształtującego jest wpływ na rozwój tej umiejętności. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku oceniania poziomu rozwoju kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych. Warto zaznaczyć też, że „czasem istnieje możliwość kształtującego wykorzystania oceny sumującej, gdy uczniowie i nauczyciel wspólnie analizują rezultaty testu i ustalają strategię, także dla poszczególnych osób” (Czetwerczyńska 2015: 4–6).

Na idei oceniania kształtującego opiera się organizacja skutecznego, motywującego uczniów systemu oceniania i ewaluacji. W programie nauczania *Русский? Договоримся!* zaleca się wykorzystywanie właśnie oceniania kształtującego. W projektowaniu takiego systemu rekomenduje się stosowanie następujących zasad.

- Należy skupić się na „rozpoznawaniu, jakie cele zostały osiągnięte, co uczniowie już wiedzą, rozumieją i potrafią zrobić. Im częściej i lepiej to robimy, im dokładniejsza jest informacja dla ucznia, tym większa szansa, że zostanie ona przez niego wykorzystana (...).
- Bieżąca ocena powinna być dokonywana przy użyciu możliwie zróżnicowanych narzędzi i strategii, co pozwala na indywidualną pracę z każdym z uczniów i indywidualizację udzielanych wskazówek (...).
- Precyzyjne informowanie uczniów o celach uczenia się i kryteriach rozpoznawania, czy cel został zrealizowany, pozwala włączyć uczniów w proces oceniania – zastosować ocenę koleżeńską i samoocenę (...).
- Przemysłane, atrakcyjne i różnorodne formy rozpoznawania poziomu osiągnięcia celów pozwalają uczniom zademonstrować wiedzę, umiejętności i pokazać ich zastosowania praktyczne” (Czetwerczyńska 2015: 6–7).

- Rozmowa nauczyciela z uczniami i uczniów pomiędzy sobą na temat poziomu wykonania zadań powinna służyć refleksji i autorefleksji.
- Dodatkową korzyść przynosi ocena przez wypróbowywanie nabytych umiejętności i sprawności w autentycznych okolicznościach.

Stosowanie wyżej wymienionych zasad służy kształtowaniu kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych uczniów. W kontekście celów kształcenia na III etapie edukacyjnym, w ocenianiu kształtującym należy uwzględnić kompetencje kluczowe. Ocenianie sumujące, jak wskazano wcześniej, także wspiera proces rozwijania kompetencji kluczowych, pełniąc jednak raczej funkcje diagnostyczne.

5.4. Ocenianie bieżące, śródroczne i końcowe

Ocenianie bieżące może być realizowane za pomocą różnorodnych form sprawdzania wiedzy (kartkówki, odpowiedzi ustne – dialogi, scenki sytuacyjne, sprawdziany itd.). W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* dla oceniania bieżącego rekomenduje się formę oceniania punktowego lub procentowego. Będzie to doskonałe uzupełnienie oceniania kształtującego, gdyż dostarcza zarówno uczniom, jak i rodzicom/opiekunom jasnej i przejrzystej informacji o tym, jak uczniowie poradzili sobie z określonym zadaniem.

Celem kartkówki jest zazwyczaj sprawdzenie stopnia opanowania przez uczniów bieżącego materiału (np. wiedzy leksykalnej z ostatniej lekcji, jednego zagadnienia gramatycznego). Podobnie w przypadku pracy domowej – dotyczy ona bieżącego materiału, jej zadaniem jest sprawdzenie poziomu opanowania materiału wprowadzonego na poprzedniej lekcji. Kryteria oceniania tych form sprawdzania wiedzy i umiejętności powinny być znane uczniom. Kartkówka może stanowić także pretekst do dokonania przez uczniów samooceny lub oceny koleżeńskiej.

Należy zadbać o obiektywność oceny w przypadku wszelkich form bieżącego sprawdzania wiedzy i umiejętności uczniów. Zachowanie obiektywności w przypadku oceniania odpowiedzi ustnej może być trudne, dlatego dobrą praktyką jest przemyślenie kryteriów, na które nauczyciel będzie zwracać uwagę. Nawiązując do punktowego systemu oceniania zaproponowanego w programie nauczania, mogą to być:

- płynność wypowiedzi – 0–2 pkt;
- środki językowe – 0–2 pkt;
- poprawność wypowiedzi – 0–2 pkt;
- akcent i intonacja – 0–2 pkt;
- kultura języka – 0–2 pkt.

Podczas oceniania warto zwrócić uwagę na wpływ popełnianych przez uczniów błędów na komunikację. Jest to ważne zwłaszcza w początkowym okresie nauki języka na III etapie edukacyjnym, w grupach rozpoczynających naukę języka rosyjskiego od podstaw. Można określić także jakość (wagę) tych błędów – jest to zalecane w przypadku pracy z grupami bardziej zaawansowanymi językowo. Należy przy tym mieć na uwadze potrzeby uczniów nieśmiałych, wycofanych lub mających problemy z właściwą wymową i dostosować tę metodę do ich możliwości. Ocenianie wpływu błędów na zrozumiałość i jakość komunikacji będzie ważne szczególnie dla uczniów przygotowujących się do egzaminu maturalnego – należy stwarzać dla nich możliwości prezentowania wypowiedzi ustnych.

Kontrola okresowa (śródroczna) na III etapie edukacyjnym w liceum i technikum może przyjmować następujące formy:

- testy sprawdzające kilka umiejętności językowych;
- testy gramatyczne, słownikowe;
- rozprawki, e-maile, listy lub inna forma wypowiedzi pisemnej związanej z tematami określonymi przez nauczyciela;
- odpowiedzi ustne dotyczące tematów, funkcji językowych z określonego zakresu bądź całości treści nauczania (wypowiedzi wzorowane na dialogach występujących w arkuszach maturalnych).

Nauczanie zdalne wymaga od nauczyciela, aby przekazywał uczniom precyzyjne, a zarazem szczegółowe wskazówki dotyczące sposobu rozwiązywania danego zadania. Istotne jest także, aby określić czas na wykonanie zadania i warunki ewentualnej poprawy w przypadku możliwych błędów lub niedociągnięć. W czasie pracy zdalnej uczeń otrzymuje oceny za:

- zadania domowe;
- aktywność i zaangażowanie na lekcji online;
- zadania obowiązkowe i dodatkowe;
- referaty, projekty, prezentacje itp.;
- wyniki testów, rozwiązywanie quizów itp. (w tym przypadku nauczyciele powinni bardzo ostrożnie podchodzić do oceniania uczniów, ocenie powinna podlegać aktywność podczas tego typu zabaw językowych, a nie ich wynik);
- odpowiedzi ustne (udzielane za pomocą wybranej platformy komunikacji);
- zadania sprawdzające rozumienie tekstu czytanego lub pisanego.

W trakcie pracy zdalnej także rekomenduje się dokonywanie oceny okresowej. W celu jej wystawienia można polecić uczniom wykonanie większej pracy, np. pisemnej (referat, recenzja, wpis na blogu, list) lub ustnej (opowiadanie, dialog w parze, opinia).

W zależności od obranego przez nauczyciela celu, wykorzystywane na lekcjach testy będą przybierać różne formy:

- testy prognostyczne służą zakwalifikowaniu uczniów do nauczania języka np. na poziomie rozszerzonym;
- testy diagnostyczne wykorzystuje się w celu podziału uczniów na grupy językowe w zależności od stopnia zaawansowania językowego;
- testy osiągnięć szkolnych oceniają stopień opanowania wiedzy i umiejętności lub przyrost wiedzy uczniów.

Nauczyciel, przygotowując testy badania osiągnięć uczniowskich, powinien pamiętać o kilku zasadach – trafności, rzetelności, praktyczności i obiektywizmie. Należy pamiętać także o konieczności odniesienia się do odpowiedniej taksonomii celów nauczania, pozwalającej określić poziom opanowania wiedzy lub umiejętności. Autorzy rekomendują taksonomię „ABC” Bolesława Niemierki.

Trudności w zakresie testowania wiedzy i umiejętności językowych uczniów mogą być związane z zasadą trafności i rzetelności. Jeśli chodzi o pierwszą z nich, trzeba podkreślić, że test powinien sprawdzać to, co nauczyciel faktycznie chce ocenić. Inaczej test nie będzie spełniał kryterium poprawności i kontroli oceny. Druga zasada – rzetelności – oznacza, że poprawnie skonstruowany test powinien zapewniać

powtarzalność pomiaru, innymi słowy – powtórne posłużenie się takim testem w tych samych warunkach powinno dostarczyć takich samych lub podobnych wyników. W celu zapewnienia rzetelności testu nauczyciel powinien:

- eliminować wszelkie niejasności w zadaniach testowych;
- skrócić i sformułować polecenia do zadań tak, aby były w pełni zrozumiałe;
- upewnić się, że test nie sprawdza takich umiejętności, których za pomocą zawartej w teście liczby zadań nie sposób dobrze zweryfikować;
- sprawdzić, czy wszystkie zadania dają się obiektywnie punktować i usunąć te, które tego warunku nie spełniają (Gryz 2013: 44–46).

Zaleca się, aby w analizie wyników testów posługiwać się miernikiem określającym łatwość (trudność) zadania testowego (jest to miernik stosowany także przez Centralną Komisję Egzaminacyjną). Wyraża się go w procentach, wyznaczonych jako stosunek liczby punktów uzyskanych za rozwiązanie zadania przez wszystkich uczniów do maksymalnej liczby punktów możliwych do uzyskania. W ten sposób łatwość (trudność) zadań testowych określa się następująco:

- zadania bardzo trudne: 0–19%;
- zadania trudne: 20–49%;
- zadania umiarkowanie trudne: 50–69%;
- zadania łatwe: 70–89%;
- zadania bardzo łatwe: 90–100%.

Dobrze skonstruowany test, tj. taki, który będzie odpowiednio różnicował umiejętności uczniów, nie powinien zawierać zadań bardzo trudnych i bardzo łatwych. Analiza rezultatów pracy uczniów nad testem powinna odnosić się zawsze do efektów kształcenia, które powinny być szczegółowe (konkretne), mierzalne (wyposażone w przejrzyste kryteria oceny) i realistyczne (możliwe do osiągnięcia dzięki realizacji nauczania języka, nie mogą odnosić się do działań nieobejmowanych przez nauczanie języka rosyjskiego na danym etapie). Wyznaczenie łatwości (trudności) zadań będzie pomocne w tworzeniu analiz jakościowych. Po dokonaniu analizy wyników testu warto opracować wnioski i rekomendacje – można to uczynić razem z uczniami; ważne, aby wnioski te były możliwie precyzyjne, należy unikać ogólnych sformułowań takich jak np. „należy więcej uwagi poświęcić rozwijaniu umiejętności słuchania”, lecz formułować konkretne wskazówki i zalecenia.

5.5. Samoocena i ocena koleżeńska

Samoocena, inaczej autoewaluacja, polega na systematycznym gromadzeniu i analizowaniu informacji dotyczących własnych kompetencji komunikacyjnych i w zakresie umiejętności uczenia się. Pozwalają one określić poczynione postępy w nabywaniu wiedzy i umiejętności, a dzięki temu umożliwiają poprawę i udoskonalenie procesu uczenia się (Posiadała 2020: 72). W dokonywaniu samooceny pomoże uczniom prowadzenie dziennika uczenia się, portfolio językowego czy sporządzanie list umiejętności. W rozwijaniu świadomości swoich mocnych i słabszych stron, ewentualnie popełnianych błędów czy elementów wymagających poprawy wspierać uczniów będzie także ocena koleżeńska.

W dokonywaniu oceny koleżeńskiej uczniowie powinni przestrzegać zasad wymienionych poniżej:

- uczniowie powinni wskazywać błędy i pomagać w ich poprawianiu, nie mogą zaś wystawiać sobie nawzajem stopni;
- uczniowie mogą opatrzyć niektóre prace komentarzem, pod warunkiem, że pojawi się on na przylepnej karteczce typu *post-it*, którą można usunąć;
- uczniowie powinni pamiętać, że komentarz powinien być krótki i przydatny na przyszłość;
- oceny koleżeńskie należy często porównywać z samooceną ucznia oraz z oceną nauczycielską;
- działanie takie powinno stać się podstawą autonomicznych działań ucznia, takich jak zobowiązanie do lepszego opanowania danego fragmentu materiału, powinno więc prowadzić do zawarcia kontraktu indywidualnego lub kontraktu grupowego (Komorowska 2009: 174–175).

Nauczyciel powinien czuwać nad tym, by uczniowie stosowali się do wyżej wymienionych reguł. Przestrzeganie zasad oceny koleżeńskiej pozytywnie wpłynie na zachowanie autonomii uczniów oraz będzie stanowić o sprawności dokonywania tej oceny.

W przypadku samooceny warto użyć narzędzi cyfrowych, rekomendowane jest stworzenie ankiety ze zdaniem będącymi jednocześnie kryteriami oceny. Przykładowo, gdy uczniowie zostaną poproszeni o wykonanie przy pomocy narzędzi cyfrowych (takich jak np. Canva lub Genial.ly) ulotki reklamującej kurs języka rosyjskiego, w której znajdują się informacje o miejscu kursu, danych teleadresowych, koszcie udziału w zajęciach, a także informacje dotyczące grup, ich liczebności i poziomu zaawansowania oraz krótki opis kadry szkolącej, warto do dokonania samooceny przesłać im link do formularza, w którym znajdują się następujące sformułowania:

- odniosłem(-am) się do wszystkich elementów polecenia – 2 punkty;
- nie odniosłem(-am) się tylko do 1 lub 2 elementów polecenia – 1 punkt;
- nie odniosłem(-am) się do większości elementów lub żadnego elementu polecenia – 0 punktów;
- nie popełniłem(-am) żadnych błędów ortograficznych i gramatycznych – 2 punkty;
- popełniłem(-am) niewielkie błędy, ale tekst jest wciąż zrozumiały – 1 punkt;
- popełniłem(-am) sporo błędów, momentami mój tekst jest nielogiczny – 0 punktów;
- ulotka jest czytelna, wykonana kreatywnie, użyłem(-am) ciekawych rozwiązań takich jak gify, memy, wykresy itp. – 2 punkty;
- ulotka jest czytelna i dość kreatywna, ale nie użyłem(-am) dodatkowych elementów graficznych – 1 punkt;
- miałem(-am) dobry pomysł, ale ostatecznie go nie zrealizowałem(-am), ulotka nie jest zbyt kreatywna – 0 punktów.

Tak skonstruowany formularz samooceny pozwoli uczniom obiektywnie spojrzeć na swoje „dzieła”, skłoni ich do refleksji, a przede wszystkim wpłynie na nich podczas wykonywania podobnego zadania w przyszłości.

5.6. Ocena osiągnięć i postępów uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych

Diagnozowanie postępów uczniów z uwzględnieniem ich różnych potrzeb i możliwości edukacyjnych stanowi podstawę działań nauczycielskich. Jego głównym celem jest określenie źródeł motywacji uczniów do uczenia się, mając na uwadze specyficzne uwarunkowania wynikające z niepełnosprawności lub innych specjalnych potrzeb edukacyjnych. W celu dokonania diagnozy rekomenduje się wykorzystanie arkuszy obserwacji. Elementy, które powinny zostać uwzględnione przez nauczyciela w takim dokumencie – na przykładzie obserwacji ucznia mającego problemy z kontrolą emocji i radzeniem sobie w sytuacjach trudnych – przedstawiono poniżej:

- funkcjonowanie w warunkach stresu;
- podejmowanie się trudnych zadań i konsekwentna ich realizacja;
- umiejętność konstruktywnego rozwiązywania konfliktów;
- umiejętność spokojnej reakcji na opinie i zaistniałe sytuacje trudne;
- umiejętność podejmowania działań pozwalających na rozwiązywanie sytuacji problemowej;
- stopień wycofania, zniechęcenia;
- ocena stopnia możliwości działania pomimo niepowodzenia (Rafał-Łuniewska 2019a: 10–11).

Odnotowanie postępów ucznia w tym zakresie będzie możliwe dzięki dokonaniu ponownej obserwacji w odpowiednim odstępie czasu i porównaniu wyników badania. Przykładowe arkusze obserwacji nauczyciel odnajdzie w opracowaniu Jolanty Rafał-Łuniewskiej *Arkusze dla nauczyciela do obserwacji ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej* (2019a; dostęp 24.10.2022).

Zróżnicowane możliwości psychofizyczne uczniów wymagają dostosowania sposobu oceniania prac pisemnych (w tym także prac domowych). Należy uwzględnić w tym zakresie potrzeby i możliwości uczniów z dysleksją rozwojową, uczniów słabosłyszących i słabowidzących, uczniów z niepełnosprawnościami i innymi dysfunkcjami. Nauczyciel powinien zadbać przede wszystkim o utrzymanie motywującej funkcji oceny, a ponadto formułować ocenę osiągnięć i postępów w sposób spersonalizowany dla danego ucznia, mając na uwadze również cele oceniania kształtującego (Stojak 2019: 27–41).

Ocena spersonalizowana – na przykładzie oceniania zadania polegającego na stworzeniu ogłoszenia – może polegać na udzieleniu uczniom szczegółowej informacji zwrotnej, zawierającej ustalone wcześniej z nauczycielem oznaczenia (np. ++ oznacza „Świetnie!”, + to komunikat „Dobrze!”, - oznacza „Popracuj jeszcze nad tym”, a -- „Chciał(a)bym, abyś to zmienić(a)). Przykład takiej informacji zwrotnej podano poniżej:

- treść ogłoszenia jest zgodna z tematem (+);
- zawierasz 3 informacje niezbędne dla tej formy wypowiedzi pisemnej (++);
- formułujesz 2 argumenty (-).

W ocenie spersonalizowanej należy zawrzeć wskazówki dotyczące dalszego rozwoju oraz poprawy ewentualnych niedociągnięć. Przykładowe wskazówki tego typu – odnoszące się podobnie jak wcześniej do oceniania ogłoszenia stworzonego przez uczniów – przedstawiono poniżej:

- wskazówki do poprawy: pomyśl, jakich elementów, istotnych dla tej formy wypowiedzi pisemnej, nie zawarłeś(-aś) w swoim tekście;
- wskazówki do dalszego rozwoju: ćwicz tworzenie wypowiedzi pisemnych regularnie, stosuj zwroty charakterystyczne dla konkretnych typów wypowiedzi.

Należy podkreślić, że ocena spersonalizowana jest zgodna z zasadą indywidualizacji pracy z uczniem.

W badaniu osiągnięć i postępów uczniów o różnych potrzebach i możliwościach edukacyjnych w zakresie nabywania kompetencji kluczowych poleca się wykorzystanie np. tak zwanej drabiny kompetencji, czyli mechanizmu, który pozwala na opis zdobywania kompetencji. Uczeń zaczyna od nieświadomości niekompetencji, nie wie, czego nie wie. Następnie, gdy zostaje uświadomiony przez nauczyciela lub kolegów, znajduje się na etapie świadomej niekompetencji, czyli wie, czego nie wie. Na kolejnym etapie przy pomocy nauczyciela pracuje nad nawykami, które pozwolą mu wykształcić daną umiejętność. Kiedy to osiągnie, przez chwilę jeszcze będzie musiał to kontrolować (wiedząc, że wie), po pewnym czasie jednak umiejętność stanie się nawykiem i uczeń nie będzie musiał kontrolować jej wykonywania, innymi słowy nawet nie będzie wiedział, że wie (Stanowski 2017: 18–19).

ROZDZIAŁ VI

Zadania nauczyciela w kontekście założeń edukacji włączającej

Model edukacji włączającej (inkluzywnej) zdobywa coraz szerszą rzeszę zwolenników. W przeciwieństwie do modelu segregacyjnego edukacja włączająca zapewnia uczniom równość w dostępie do nauki. Jej celem jest zwiększanie szans edukacyjnych poprzez zapewnienie warunków do indywidualnego rozwoju, ideą zaś umożliwienie wszystkim pełni rozwoju, adekwatnie do własnych możliwości, tak aby w przyszłości móc w pełni włączyć się w życie społeczne (*Edukacja włączająca*). Model ten dotyczy nie tylko uczniów z niepełnosprawnościami lub specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, lecz również wszystkich dyskryminowanych lub defaworyzowanych grup społecznych: mniejszości narodowych, etnicznych, wyznaniowych, uczniów pochodzących ze środowisk patologicznych etc. (Szczepkowska 2019a: 3).

6.1. Diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów podczas zajęć – szanse i możliwości obserwacji pedagogicznej

Diagnozowanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów na zajęciach języka rosyjskiego jest konieczne w kontekście osiągnięcia celów językowych, realizacji podstawy programowej czy wreszcie osiągnięcia sukcesu w przyszłym życiu zawodowym i społecznym uczniów. Wszystkie sposoby indywidualizacji, które dotyczą uczniów ze SPE, powinny być oparte na dokładnym rozpoznaniu i wykorzystaniu potencjału uczniów w celu przezwyciężenia deficytów. Kluczowe jest dobieranie treści kształcenia i technik pracy tak, aby ani nie przekraczały możliwości ucznia, ani nie były poniżej nich, ponieważ inaczej będą wpływać demotywująco. Jak podkreśla Bożena Solecka, brak wiedzy o mocnych i słabszych stronach ucznia, nierozpoznanie jego środowiska i uwarunkowań może prowadzić do negatywnych relacji na linii uczeń – nauczyciel, zachowań agresywnych, niepowodzeń w nauce, zaniżenia samooceny, braku zaufania i szacunku do nauczyciela (Solecka 2018: 6–7). Wskazuje się, że w celu zgromadzenia informacji o potencjale i możliwościach ucznia – oprócz obserwacji pedagogicznej w trakcie bieżącej pracy – nauczyciel powinien podejmować działania takie jak:

- analiza dokumentów (opinii lub orzeczeń poradni psychologiczno-pedagogicznej);
- wywiad – rozmowy z rodzicami lub opiekunami prawnymi ucznia, cenne zwłaszcza w przypadku uczniów z niepełnosprawnościami, z chorobą przewlekłą lub wykluczonych społecznie;
- wykorzystanie opinii i wskazówek specjalistów (psychologa, pedagoga, pedagoga specjalnego, logopedy, rehabilitanta, lekarza);
- uczestnictwo w szkoleniach dotyczących pomocy uczniom ze SPE (Cybulska i in. 2017: 64).

Działaniom tym powinna towarzyszyć rzecz jasna diagnoza oraz stała obserwacja ucznia pod kątem postępów w nauce oraz zachowania na lekcji. Warto podkreślić, że edukacja inkluzywna doskonale łączy się z ocenianiem kształtującym, zaproponowanym w programie nauczania języka rosyjskiego i omawianym w podrozdziale 5.3 poradnika.

Nauczyciel powinien rozpoznać:

- indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne ucznia (poziom uwagi, charakter pamięci, umiejętność współpracy w grupie);

- indywidualne możliwości psychofizyczne ucznia (tempo uczenia się, zdolność dłuższej lub krótszej koncentracji, ograniczenia wynikające z powodu choroby przewlekłej lub różnych dysfunkcji);
- czynniki środowiskowe (sytuacja rodzinna, grupy rówieśnicze, środowisko szkolne) (Solecka 2018: 11–12).

W obserwacji pedagogicznej służącej diagnozowaniu, rozwiązywaniu problemów i wyciąganiu wniosków nauczyciel może posługiwać się narzędziami takimi jak:

- kwestionariusz wywiadu;
- ankieta;
- testy socjometryczne, pozwalające rozpoznać, w jaki sposób uczniowie funkcjonują w grupie.

Jednym z pierwszych działań, jakie powinien przeprowadzić nauczyciel na lekcjach języka rosyjskiego, jest określenie preferowanych stylów uczenia się uczniów. Jest to konieczne ze względu na potrzebę dobrania metod i technik pracy z uczniami – wzrokowiec uczy się przez patrzenie i czytanie, słuchowiec przez mówienie i słuchanie, natomiast kinestetyk przez dotyk i działanie. W celu sprawdzenia, jaki styl preferuje dany uczeń, zaleca się przeprowadzenie ankiety (w dowolnej formie, ustnej lub pisemnej). Jeśli planujemy stworzyć autorski kwestionariusz (zamiast np. wykorzystania gotowych wzorów, które z łatwością można odszukać w internecie), powinniśmy zawrzeć w nim pytania ukierunkowane na style uczenia się, np.:

- Co wolisz: oglądać telewizję, słuchać radia czy ruch na świeżym powietrzu? Wybierz jedną odpowiedź.
- Dokończ zdanie. Najlepiej zapamiętuję:
 - to, co słyszę,
 - to, co widzę,
 - to, czego dotykam.

Konieczne jest sprawdzenie stopnia znajomości języka lub też predyspozycji językowych uczniów – można tego dokonać, przeprowadzając diagnozę ustną. Warto wykorzystać wówczas pytania takie jak np.:

- Как тебя зовут?
- Сколько тебе лет?
- Где ты живёшь?
- Чем ты интересуешься? Какое у тебя хобби?
- У тебя есть брат или сестра?

Można też przygotować zagadki językowe:

- Где впервые был обнаружен картофель?
- Пускают в дом гостей, но сами в гостях никогда не были?
- Кто всегда будет отвечать на языке собеседника?
- Что было завтра, а что будет вчера?
- В какую сторону будет лететь дым электрички, если она резко остановится?

Istotne będzie także, jak wspomniano, zbadanie sposobu funkcjonowania uczniów w grupie. W tym celu nauczyciel powinien wykorzystać narzędzia socjometryczne. Warto

sięgnąć po metodę J.L. Moreno, polegającą na zadawaniu uczniom pytań dotyczących stosunków społecznych, np.:

- Z kim chciał(a)byś siedzieć w ławce?
- Kto wzbudza Twoje zaufanie?
- Z kim chciał(a)byś pójść do kina?
- Z kim mógłbyś/mogłabyś współpracować?

Za pomocą tej metody można wyłonić w klasie tzw. gwiazdy socjometryczne, czyli osoby najczęściej wskazywane przez uczniów w odpowiedziach. Metoda pomoże także określić, którzy uczniowie są najbardziej wyizolowani czy nawet odrzuceni przez pozostałych. Dzięki uważnej obserwacji i analizie wyników takiego testu nauczyciel będzie mógł dowiedzieć się więcej na temat par czy grup tworzących się w klasie, wyłonić liderów i uczniów bardziej wycofanych, a także podjąć działania służące dalszej integracji zespołu klasowego.

W przypadku uczniów technikum nauczyciel powinien pamiętać, aby podczas nauczania języka uwzględnić profil klasy, a konkretniej zawód, do którego przygotowują się uczniowie. Warto zadbać o odpowiedni dobór słownictwa, które może być dla uczniów przydatne w przyszłym życiu zawodowym, a także uwzględniać zainteresowania uczniów w przydzielanych im zadaniach.

6.2. Specjalistyczne dostosowania

Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości kształcenia wszystkim uczniom, także tym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jest bez wątpienia priorytetem systemu edukacji opartego na idei edukacji włączającej. Specjalistycznych dostosowań wymagają uczniowie:

- z dysfunkcją wzroku;
- z dysfunkcją słuchu;
- z ADHD;
- ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się;
- z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją;
- z chorobą przewlekłą;
- niedostosowani społecznie lub zagrożeni niedostosowaniem społecznym;
- w sytuacji kryzysowej, traumatycznej;
- zdolni.

Zgodnie z koncepcją edukacji włączającej nauczanie uczniów wymagających specjalistycznych dostosowań odbywa się w integracji z uczniami pełnosprawnymi w szkole. Należy zaznaczyć, że w przypadku afazji, wady słuchu, zespołu Aspergera, autyzmu, głębokiej dysleksji czy niepełnosprawności sprzężonych, przewiduje się możliwość zwolnienia ucznia z nauki drugiego języka obcego. Wynika to z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz. U. 2019, poz. 373).

Dostosowania dotyczą przestrzeni szkolnej, wymagań edukacyjnych, form, metod i technik pracy, sposobu motywowania oraz komunikacji z uczniami (Solecka 2018: 1–2).

Poniżej zaprezentowano sposoby dostosowań dla uczniów ze SPE, opracowane na podstawie materiałów opublikowanych na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji (zakładka [Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi](#); dostęp 24.10.2022).

- **Uczniowie z dysfunkcją wzroku** – powinni mieć zapewnione odpowiednie oświetlenie, czasami konieczna będzie dodatkowa roleta lub żaluzje; w sali lekcyjnej powinien znajdować się sprzęt pozwalający na dostosowanie wielkości wyświetlanego tekstu (np. rzutnik, tablica interaktywna itp.). Należy zadbać o oznakowanie ciągów komunikacyjnych w szkole i klasie (będzie to ważne zwłaszcza w przypadku wykonywania ćwiczeń wymagających ruchu). Teksty znajdujące się w materiałach dla uczniów (testach, kartach pracy itp.) powinny być zapisane odpowiednią, powiększoną czcionką, zaleca się wykorzystywanie czcionek bezszeryfowych i sformatowanie tekstu za pomocą interlinii większej niż 1 (np. 1,15 lub 1,5). W przypadku uczniów z dysfunkcją wzroku, niewidzących lub niedowidzących, warto zadbać o wykorzystywanie podczas zajęć metod polisensorycznych, angażujących inne zmysły. Warto zatroszczyć się o wyposażenie grafik lub fotografii w opisy alternatywne, opisywać werbalnie przedmioty. Uczniowie z dysfunkcjami wzroku często wykazują się dobrą sprawnością rozumienia ze słuchu – rozwiązywanie zadań wykorzystujących np. nagrania pozwoli wzmocnić samoocenę uczniów i będzie wpływać na nich motywująco.
- **Uczniowie z dysfunkcją słuchu** – powinni siedzieć blisko nauczyciela i mieć możliwość dogodnej obserwacji jego twarzy, aby móc wspierać się poprzez odczytywanie mowy z ruchu warg. Warto zastosować w tym celu ustawienie ławek w podkową lub jodełkę – uczniowie z dysfunkcją słuchu będą mogli dogodnie obserwować także innych uczniów, bez konieczności odwracania się. Należy szczególnie zadbać o zredukowanie zbędnego hałasu na lekcji. Warto wykorzystywać podczas zajęć pomoce wizualne takie jak plakaty, karty obrazkowe czy mapy myśli. Należy podkreślić, że uczeń z dysfunkcją słuchu nie powinien wykonywać zadań na rozumienie ze słuchu (ewentualnie nie powinien być za nie oceniany). W nauczaniu wymowy poleca się skupić na pojedynczych fonemach i sylabach.
- **Uczniowie z ADHD, zaburzeniami ze spektrum autyzmu i zespołem Aspergera** – warto umożliwić takim uczniom swobodne poruszanie się na lekcji, według ustalonych zasad, ponadto należy zadbać o zróżnicowanie aktywności podczas zajęć i częste wykorzystywanie ruchu w ćwiczeniach dydaktycznych. W przypadku uczniów z zespołem Aspergera należy jednocześnie dbać o zachowanie klasowej rutyny i uprzedzać uczniów o aktywnościach, które mogą być dla nich zaskoczeniem. W sali warto zorganizować przestrzeń do swobodnej nauki, np. kącik wyposażony w poduszki, pufy czy karimaty. Należy dobrze poznać zainteresowania uczniów i możliwie najczęściej umożliwiać im dzielenie się swoją pasją z koleżankami i kolegami.
- **Uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się** – pierwszym krokiem w przygotowaniu dostosowań dla tych uczniów jest zapoznanie się z treściami opinii lub orzeczeń poradni psychologiczno-pedagogicznych. Nie powinno się zmuszać tej grupy uczniów do głośnego czytania przy pozostałych uczniach, materiał gramatyczny należy ograniczyć do niezbędnych treści, a czas przeznaczony na wykonanie zadań powinien zostać wydłużony. Dobrze, aby w miarę możliwości prace klasowe dla tych uczniów miały formę testów. W ocenianiu nauczyciel powinien

zawsze uwzględniać zaangażowanie i możliwości tych uczniów, stosując ocenianie kształtujące i dbając o wzmacnianie ich samooceny.

- **Uczniowie z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją** – należy zadbać o to, by uczniowie ci mogli w miarę możliwości swobodnie i dogodnie poruszać się po klasie. Warto jak najczęściej wykorzystywać metody aktywizujące i wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne. Należy skłaniać ucznia do wykazywania się kreatywnością, podkreślać osiągnięcia przez niego sukcesy i stale motywować do pracy, dbając o poziom samooceny ucznia.
- **Uczniowie z chorobą przewlekłą** – nauczyciel powinien pozostawać w kontakcie z rodzicami, w miarę możliwości także lekarzami specjalistami, zapoznać się ze specyfiką choroby ucznia. W przypadku ucznia z cukrzycą należy pozwolić mu na spożywanie posiłków podczas zajęć. Nauczyciel powinien zadbać o to, aby choroba ucznia nie stanowiła przeszkody w procesie integracji z zespołem klasowym, należy uwrażliwić pozostałych uczniów na postawę szacunku i tolerancji. Warto pokazać uczniowi, że nauczyciel ma wiedzę o chorobie, z którą uczeń się zmagają, co powinno pozytywnie wpłynąć na relację ucznia z nauczycielem i motywować go do pracy.
- **Uczniowie niedostosowani społecznie lub zagrożeni niedostosowaniem społecznym** – nauczyciel jest zobowiązany do uwzględnienia wpływu ich zaburzeń na naukę i zachowanie w szkole. Warto zadbać o stały i dobry kontakt z pedagogiem szkolnym i psychologiem, którzy będą wspierać nauczyciela cennymi wskazówkami do pracy z takimi uczniami. Zaleca się aktywizację uczniów poprzez sięganie do tematyki związanej z ich zainteresowaniami, stopniowanie trudności i mobilizowanie do wysiłku intelektualnego, wykorzystywanie aktywizujących metod nauczania. Bardzo istotne będzie budowanie wzajemnego zaufania między uczniem a nauczycielem i motywowanie uczniów niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem do dalszej pracy. Należy stosować wzmocnienia pozytywne i dbać o przestrzeganie zasady systematyczności, tj. planowe i konsekwentne realizowanie działań dydaktycznych i wychowawczych.
- **Uczniowie w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej** – nauczyciel powinien przede wszystkim wykazywać się empatią i zadbać o utrzymanie dobrej relacji z uczniem, zdobycie jego zaufania, uczeń powinien być przekonany, że może szukać wsparcia u nauczyciela. Nie należy jednak zmuszać ucznia do dzielenia się tym, czego doświadczył. Warto upewnić się, czy uczeń wymaga pomocy specjalistycznej, np. psychologa. Uczniowie tacy mogą często cechować się lękiem, apatią, dezorientacją, frustracją i obniżonym poczuciem własnej wartości, co oczywiście może odbijać się na ich pracy podczas zajęć. Należy pamiętać, że kryzys i trauma mają charakter indywidualny, dlatego nauczyciel nie powinien podchodzić do ucznia dotkniętego taką sytuacją w sposób rutynowy. W pracy dydaktycznej warto wydłużyć czas przeznaczony na wykonanie zadania, w miarę możliwości i potrzeb okroić materiał do nauki. Przydatna może okazać się metoda projektu i praca w grupie, która posłuży wzmocnieniu więzi ucznia z grupą rówieśniczą.
- **Uczniowie zdolni** – nie należy zapominać o potrzebach uczniów zdolnych, wykazujących się ponadprzeciętną wiedzą, umiejętnościami i uzdolnieniami. Warto zachęcać uczniów do rozwiązywania dodatkowych zadań, podejmowania dodatkowych aktywności. Uczeń zdolny, jeśli będzie znudzony np. przez zbyt niski poziom trudności zadań lub nieuwzględnienie ich ambicji, będzie zdemotywowany.

Dlatego warto dostarczać takim uczniom odpowiednią ilość aktywności, tak aby byli ciągle zajęci możliwie angażującą i rozwijającą pracą.

6.3. Partnerstwo z rodzicami: rola i zasady współpracy

Współpraca z rodzicami jest niezbędnym elementem w pracy dydaktycznej i wychowawczej. Podkreśla się, że rodzice i nauczyciele mają równorzędne prawa i obowiązki w podejmowaniu decyzji, równe uprawnienia i obowiązki w realizacji zadań w zakresie edukacji i oddziaływań wychowawczych, a ponadto są zobowiązani do wzajemnego szacunku i utrzymywania dialogu na temat celów, zasad i metod pracy (Szczepkowska 2019b: 3).

Istotne jest dążenie do współpracy na zasadach partnerskich, czyli takiej, w której obie strony znają swoje prawa i obowiązki w kontekście realizacji celów kształcenia. Partnerska współpraca rodziców i nauczycieli jest ważna zwłaszcza w przypadku uczniów ze SPE – należy pamiętać, że najwięcej informacji o uczniu mają jego rodzice. Wiedza i wskazówki rodziców dotyczące preferencji, zainteresowań, mocnych i słabszych stron ucznia będą nieocenioną pomocą dla nauczyciela w codziennej pracy oraz podczas przygotowywania indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET-ów).

Organizując partnerską współpracę z rodzicami, ważne jest wspólne działanie i wzajemna pomoc, a także efektywna i sprawna wymiana informacji. Należy zatem zadbać o skuteczną komunikację, u podstaw której leży wzajemne określenie oczekiwań i ustalenie zasad przepływu informacji.

Nauczyciel i rodzice mogą komunikować się ze sobą za pomocą dziennika elektronicznego, poczty elektronicznej, telefonu lub innych środków komunikacji (np. komunikatorów takich jak MS Teams czy Zoom). Wymiana informacji będzie odbywać się oczywiście także podczas bezpośrednich spotkań nauczyciela z rodzicami.

Nauczyciel musi pamiętać, że rodzice lub opiekunowie mają prawo do wyrażania własnej opinii i własnego zdania, przy czym nie mogą ich narzucać nauczycielowi. Analogicznie w przypadku nauczyciela – ważne jest, aby dążyć do porozumienia i konsensu, przedstawiając swoje racje i przestrzegając ustalonych zasad.

Współpraca z rodzicami będzie ważna zwłaszcza w przypadku pracy z uczniami ze SPE. Rodzice lub opiekunowie takich uczniów mogą udzielić nauczycielowi istotnych informacji dotyczących preferencji uczniów, dotyczących np. form sprawdzania wiedzy i umiejętności czy form pracy, a także przekazać nauczycielowi informacje o funkcjonowaniu ucznia w grupie rówieśniczej. Nauczyciel rusycysta może dowiedzieć się więcej także o motywacjach ucznia, którymi ten kierował się przy wyborze szkoły, a ponadto zdobyć dodatkowe informacje o przyszłych planach zawodowych ucznia. Bardzo ważne może okazać się poznanie rodziców lub opiekunów ucznia niedostosowanego społecznie bądź zagrożonego niedostosowaniem społecznym, ponieważ może ono ułatwić nauczycielowi rozpoznanie przyczyn sytuacji, w której znalazł się uczeń. Współpraca z rodzicami będzie szczególnie istotna także w przypadku uczniów z niepełnosprawnościami lub dotkniętych chorobą przewlekłą. Nauczyciel będzie mógł skorzystać z wiedzy rodziców, co ułatwi mu dostosowanie wykorzystywanych w pracy z takimi uczniami metod i technik.

Podsumowując, rola partnerskich relacji na linii nauczyciel – rodzic jest konieczna do efektywnego działania trójkąta trzech najważniejszych podmiotów szkolnych (rodziców, uczniów i nauczycieli). Rodzic wie wszystko o swoim dziecku, zna je najlepiej, posiada wiedzę dotyczącą jego potrzeb i możliwości, dlatego też w kontekście edukacji włączającej nauczyciel powinien uwzględnić współpracę z rodzicami w celu umożliwienia jak najlepszego funkcjonowania nastolatka w szkole ponadpodstawowej.

6.4. Zasady współpracy z personelem

W realizacji modelu edukacji włączającej nauczyciel powinien pamiętać, że niezbędna jest dobra współpraca z całym personelem szkoły, stanowiącym jeden zespół. Istotne będzie nie tylko wsparcie psychologów czy pedagogów, którzy będą współpracować z uczniami ze SPE oraz udzielać nauczycielom rozmaitych wskazówek, ale także pozostałych pracowników szkoły, którzy mogą podzielić się z nauczycielem spostrzeżeniami dokonywanymi podczas swojej codziennej pracy.

Specjalistyczna pomoc psychologiczno-pedagogiczna, udzielana uczniom ze SPE przez pedagogów specjalnych, psychologów, logopedów, neurologopedów czy terapeutów, z pewnością będzie nieoceniona, a nauczyciel powinien w miarę możliwości mieć wiedzę na temat podejmowanych przez nich działań oraz zasięgać cennych informacji o funkcjonowaniu uczniów ze SPE i zalecanych dostosowaniach, przygotowanych dla poszczególnych uczniów zgodnie z ich potrzebami i możliwościami psychofizycznymi.

Do zespołu wspomagającego pracę nauczyciela w zakresie realizacji edukacji włączającej należą:

- psycholog i pedagog, zajmujący się diagnostyką oraz podejmowaniem działań mających na celu rozwiązywanie problemów wychowawczych, działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych;
- logopeda diagnozujący problemy z wymową – w kontekście nauczania języka rosyjskiego wsparcie logopedy może być szczególnie przydatne w przypadku pracy z uczniem niesłyszącym lub niedosłyszącym;
- terapeuta pedagogiczny zajmujący się prowadzeniem „badań diagnostycznych uczniów z zaburzeniami, odchyleniami rozwojowymi i specyficznymi trudnościami w uczeniu się w celu rozpoznawania ich trudności oraz monitorowania efektów wdrożonych oddziaływań terapeutycznych” (Rafał-Łuniewska 2019b: 6).

Warto wspomnieć też o osobie nauczyciela współorganizującego proces kształcenia, który – jeśli został przydzielony w danej szkole – może wspomagać pracę nauczyciela przedmiotowego z uczniem z niepełnosprawnościami lub dysfunkcjami.

We współpracy ze specjalistami z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej nauczyciel powinien konsultować sposób organizacji przestrzeni klasowej i szkolnej, formy i techniki pracy oraz formy sprawdzania wiedzy wykorzystywane podczas zajęć, a ponadto pozyskiwać wskazówki dotyczące specyfiki funkcjonowania ucznia z niepełnosprawnościami lub dysfunkcjami, dopełniając w ten sposób swoją wiedzę pozyskiwaną z obserwacji ucznia oraz z informacji przekazywanych przez jego rodziców lub opiekunów.

6.5. Opracowanie sposobu monitorowania postępów ucznia z uwzględnieniem różnych potrzeb edukacyjnych (w tym uwarunkowań wynikających z różnych możliwości psychofizycznych i zachowania motywującej funkcji oceny)

Specjalne potrzeby edukacyjne uczniów należy uwzględnić także podczas monitorowania i oceniania ich postępów. Procesy te powinny zostać dostosowane do potrzeb i możliwości wszystkich uczniów, co należy wziąć pod uwagę już na etapie opracowywania przedmiotowych zasad oceniania (PZO) z języka rosyjskiego. Nauczyciel powinien zaproponować alternatywne sposoby monitorowania wiedzy i postępów uczniów, takie jak np. sprawdzenie poczynionych postępów w formie ustnej lub pisemnej w zależności od potrzeb ucznia czy testy z zadaniami zamkniętymi dla uczniów ze spektrum autyzmu lub głęboką dysleksją. Warto zadbać o to, aby tematy prezentacji/projektów były powiązane z zainteresowaniami uczniów. W przypadku pracy z uczniami z ADHD należy umożliwić im przemieszczanie się po klasie podczas odpowiedzi ustnej lub pracy w grupach.

Niezbędne jest zawarcie w PZO z języka rosyjskiego zasady dotyczącej konieczności informowania ucznia o kryteriach sukcesu, tak aby uczeń wiedział, na co powinien zwracać uwagę podczas konkretnej formy sprawdzania wiedzy i postępów.

Autorzy poradnika metodycznego rekomendują, aby sposoby oceniania i monitorowania postępów wpisywały się w koncepcję oceniania kształtującego. Wszyscy uczniowie powinni być informowani o celach lekcji, które zawsze należy formułować w taki sposób, aby każdy z uczniów wiedział, co powinien osiągnąć. W programie nauczania języka rosyjskiego autorzy rekomendują punktowy system oceniania, który wychodzi naprzeciw potrzebom wszystkich uczniów, także tych ze SPE.

Podczas pracy z uczniami ze SPE warto stosować metody aktywizujące oraz rozwiązania wykorzystujące techniki TIK, takie jak np. nauka słownictwa na platformie Quizlet czy przeprowadzane za pomocą aplikacji Kahoot! testy i sprawdziany.

Istotne jest, aby motywować uczniów do pracy nad językiem, także podczas oceniania uczniów. Ocena kształtująca to taka, która wyposaża uczniów w informację nie tylko na temat popełnionych błędów, ale również sposobów ich poprawy, wskazuje uczniowi drogę do dalszego rozwoju. Nauczyciel, oceniając ucznia, powinien udzielać mu konstruktywnej informacji zwrotnej. Ciekawy sposób przedstawia Michał Czakon, który podkreśla, że prawidłowa informacja zwrotna powinna włączać ucznia w proces oceniania, tak aby był on jego świadomym uczestnikiem. Powinna zatem zawierać cztery elementy:

- pytanie do ucznia (np. „Co sprawiło ci największy problem?”);
- komunikat do ucznia (np. „Ten element zadania wykonałeś(-aś) prawidłowo, natomiast na tym etapie popełniłeś(-aś) błąd”);
- motywację – należy docenić wkład ucznia w wykonanie zadania, podkreślać mocne strony (np. „Jesteś na dobrej drodze do osiągnięcia sukcesu”);
- plan na przyszłość – nauczyciel powinien wraz z uczniem ustalić np. ewentualne sposoby poprawy oceny, ścieżkę dalszego rozwoju językowego ucznia (Czakon b.r.).

W programie nauczania języka rosyjskiego *Русский? Договоримся!* zaproponowano i szczegółowo omówiono punktowy system oceniania postępów uczniów. Autorzy podkreślają, że jest to system, który nie dyskryminuje potrzeb i możliwości uczniów ze SPE. Należy pamiętać, że w przypadku niektórych uczniów ze SPE rezygnuje się z pewnych kryteriów, np. oceniając uczniów z dysortografią, nie należy oceniać poprawności tekstu pod względem ortograficznym. Wystawiając ocenę końcową przy zastosowaniu punktowego systemu oceniania, stosuje się wzór: **(suma punktów zdobytych przez ucznia : suma punktów możliwych do zdobycia) × 100%**.

W zależności od rodzaju dostosowania zaleca się odpowiednie obniżenie progów procentowych na poszczególne stopnie semestralne i roczne.

Uczeń powinien mieć świadomość, że każdy stopień szkolny znajduje się w zasięgu jego możliwości. Model oceniania kształtującego z zastosowaniem punktów, a nie ocen, a także informacji zwrotnej zgodnej z rekomendacjami Michała Czakona, odpowiada na potrzeby wszystkich uczniów i wpisuje się w założenia opisywanej w tym rozdziale edukacji włączającej.

6.6. Przykłady dobrych praktyk pokazujące systemowe rozwijanie szeroko rozumianych kompetencji społecznych

W przypadku uczniów ze SPE niezwykle ważne jest przygotowanie ich do sprawnego funkcjonowania i życia w społeczeństwie poprzez wyposażenie ich w umiejętności i kształtowanie postaw związanych z szeroko rozumianą socjalizacją.

Kompetencje osobiste i społeczne oraz kompetencje obywatelskie określa się jako kluczowe, dzięki ich rozwijaniu uczniowie przygotowują się do pełnienia określonych funkcji społecznych.

Należy zaznaczyć, że edukacja włączająca nie polega na pracy tylko z osobami z niepełnosprawnościami lub dysfunkcjami, ale także ze wszystkimi pozostałymi. Nauczyciel pracuje w jednej klasie zarówno z osobą niewidomą, niesłyszącą, osobą z ADHD, osobą ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, osobą zdolną, jak i ze wszystkimi innymi. W ten sposób w szkole kreujemy społeczeństwo otwarte, bez barier, gotowe do współpracy z każdym.

Chcąc kształtować kompetencje społeczne uczniów ze SPE, należy włączać ich w życie szkoły lub zespołu klasowego. Motywowanie uczniów do działań na rzecz społeczności szkolnej wpływa budująco na ich samoocenę. Przykładem może być zachęcanie uczniów do udziału w akcjach organizowanych dla społeczności lokalnej, takich jak np. Drzwi Otwarte, przedstawienia, akademie itp. Uczniowie z doświadczeniem migracyjnym (zwłaszcza rodzimi użytkownicy języka rosyjskiego) mogą występować na lekcjach języka w roli ekspertów, służyć pomocą dla innych lub przygotować prezentacje dotyczące kultury i realiów rosyjskiego obszaru językowego. Warto zaangażować uczniów cudzoziemskich w organizację Dnia Języków Obcych lub Dnia Kultur itp. W grupach zaawansowanych językowo warto zorganizować debatę opartą np. na modelu oksfordzkim. Do debaty można włączyć osoby ze SPE, powierzając im określone zadania, np. prowadzenie debaty.

Niezwykle ważne jest kształtowanie u uczniów ze SPE postawy akceptacji siebie, a także postawy akceptacji różnorodności u uczniów bez dysfunkcji bądź

niepełnosprawności. Autorzy poradnika polecają filmy, które można wykorzystać w celu kształtowania tych postaw. Warto zaproponować np. *Cyrk motyli* w reżyserii J. Weigela (2009), film *Nietykalni* O. Nakache'a i E. Toledano (2011) czy *Jak zostać królem* T. Hoopera (2010). Wszystkie opowiadają o pokonywaniu przeciwności i barier, pokazując, że wszystko jest możliwe, jeśli tylko posiadamy odpowiednią motywację.

Rozwijanie kompetencji społecznych uczniów ze SPE można skutecznie także podczas pracy zespołowej, dlatego autorzy programu nauczania i poradnika metodycznego rekomendują zespołowe formy pracy na lekcji: w grupach, parach, zespołach. Szczególnie polecaną metodą pracy na lekcji jest metoda projektu, która pozwala na kształtowanie u wszystkich uczniów wielu kompetencji kluczowych. Przykładowe scenariusze projektów interdyscyplinarnych z języka rosyjskiego autorstwa Szymona Domańskiego oraz Anny Szajerskiej zostały opracowane w ramach pakietu narzędzi dla nauczycieli, stanowią one uzupełnienie programu nauczania *Русский? Договоримся!* oraz niniejszego poradnika metodycznego. Praca metodą projektu pozwala wyposażyć uczniów w kompetencje, które pozwolą im realizować własne cele językowe i pozajęzykowe, takie jak pełnienie funkcji lidera, efektywna praca w grupie, samodzielność, inicjatywność, kreatywność itp.

Zadaniem każdego nauczyciela w edukacji włączającej jest realizacja celów wychowawczych i dydaktycznych w taki sposób, aby współdziałać na rzecz kształtowania społeczeństwa przyszłości, otwartego i tolerancyjnego, które w każdym dostrzega potencjał i nikogo nie wyklucza. Nauczyciel ma za zadanie pomóc każdemu z uczniów odnaleźć swoje miejsce w społeczeństwie.

BIBLIOGRAFIA

- Arabski J., 1996, *Przyswajanie języka obcego a pamięć werbalna*, Warszawa: WSiP.
- Bereźnicki F., 2001, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków: Impuls.
- Borgosz E., Żmijewska-Kwirąg S., 2017, *Szkoła na nowo. Uczymy się współpracy i we współpracy*, Warszawa: Fundacja Szkoła z Klasą.
- Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A., Pęczek K., 2017, *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w systemie nowych przepisów prawa oświatowego*, Warszawa: ORE.
- Czakon M., b.r., *Jak sprawiedliwie i motywująco oceniać uczniów*, cdw.edu.pl (dostęp 24.10.2022).
- Czetwerczyńska G., 2015, *Ocenianie jako nauczania i uczenie się*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3, s. 4–9.
- Domagała-Zyśk E., 2018, *Racjonalne dostosowania i modyfikacje w edukacji uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne*, [w:] Kwiatkowski S.M. (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa: Wydawnictwo FRSE, s. 270–286.
- Domagała-Zyśk E., 2019, *Kształcenie nauczycieli w kontekście edukacji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – przegląd badań*, Warszawa: MEN.
- Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2014, *Pięć kluczowych przesłań dla edukacji włączającej. Od teorii do praktyki* (PDF, 1858 KB; dostęp 24.10.2022), Odense: Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej.
- Filipiak E., Siadak G., 2014, *Edukacja szkolna i pozaszkolna. Późna faza dorostania: wiek 14/15–19/20 lat*, Warszawa: Instytut Badan Edukacyjnych.
- Filipiak E., Wiśniewska M., 2014, *Opieka i wychowanie. Późna faza dorostania*, Warszawa: IBE.
- Flowers N. i in. (red.), 2000, *The Human Rights Education Handbook. Effective Practices for Learning, Action and Change*, Minneapolis: Human Rights Resource Center, University of Minnesota.
- Gałązka A., Gębka-Suska A., Suska C., 2017, *Teoria w pigułce. Zestaw 1. Zeszyt 1*, Warszawa: ORE.
- Gębka-Suska A., 2017, *Zestawy materiałów dla nauczycieli szkół ćwiczeń – języki obce. Zestaw 3. Pracownia językowa. Zeszyt 1*, Warszawa: ORE.
- Głoskowska-Sołdatow M., 2010, *Wybrane aspekty motywowania uczniów do nauki*, [w:] Jaszczyszyn E., Szada-Boryszkowska J. (red.), *Edukacja dziecka – fakty i mity*, Białystok: Trans Humana, s. 422–431.
- Grygier U., 2019, *Edukacja włączająca w zakresie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i kształcenia specjalnego. Z doświadczeń szkoły*, Warszawa: ORE.
- Gryz I., 2013, *Planowanie testów językowych – kryteria poprawności*, „Językoznawstwo”, nr 1 (7), s. 41–46.

- Horąta M., 2017, *Zestawy materiałów dla nauczycieli szkół ćwiczeń – języki obce. Zestaw 9. Planowanie lekcji. Zeszyt 1*, Warszawa: ORE.
- Iluk J., 2013, *Jak demotywuujemy uczniów na lekcjach języka obcego*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 67–74.
- Iwan E., 2019, *Kompetentni w relacjach – skuteczni w języku*, Warszawa: ORE.
- Janicka M., 2019, *Rozwijanie kompetencji kluczowych jako jeden z celów nauki języków obcych – potencjał metod i technik nauczania opartych na działaniu*, „Języki Obce w Szkole”, nr 5, s. 31–37.
- Jurewicz M., 2013, *Diagnozowanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci – nowe perspektywy i ponadczasowe dylematy*, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 4 (41), nr 2, s. 117–132.
- Kapitanowa T.I., Moskowin Ł.W., Szczukin A.N., 2008, *Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному*, Moskwa: Русский язык. Курсы.
- Kapitanowa T.I., Moskowkin Ł.W., 2005, *Методика обучения русскому языку как иностранному*, Санкт-Петербург: Златоуст.
- Karpeta-Peć B., 2008, *Otwarty, aktywny, samodzielny. Alternatywne formy pracy. Przewodnik dla nauczycieli języków obcych*, Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Kiełczewska A., 2018, *Klasa o zróżnicowanym poziomie – jak pracować, oceniać i motywować uczniów*, epedagogika.pl (dostęp 24.10.2022).
- Kolb D.A., 1984, *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Koludo A., 2020, *Strategie kształcenia na odległość*, [w:] Pyżalski J. (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja, s. 43–50.
- Kołąkowska J., 2015, *Test jako narzędzie rozwijania kompetencji komunikacyjnych*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3, s. 80–84.
- Kołodziejczyk R., 2020, *Gotowość nauczycieli do pracy w systemie edukacji włączającej*, „Roczniki Pedagogiczne”, t. 12 (48), nr 3, s. 125–142.
- Komorowska H., 2005, *Programy nauczania w kształceniu ogólnym i w kształceniu językowym*, Warszawa: Fraszka Językowa.
- Komorowska H., 2009, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Krakowiak K. (red.), 2017, *Diagnoza specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych młodzieży*, Warszawa: ORE.
- Kraska K., Żyża S., 2009, *Dzieci i młodzież w kryzysie*, Warszawa: Ośrodek Interwencji Kryzysowej.
- Kucharczyk R., 2008, *Motywacja a interakcja. W poszukiwaniu związków przyczynowo-skutkowych (na przykładzie języka francuskiego jako obcego)*, [w:] Baran-Łucarz M., Michońska-Stadnik A., Wąsik Z. (red.), *Nowe spojrzenie na motywację w dydaktyce języków obcych*, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filologicznej we Wrocławiu, 85–96.

- Ledzińska M., Czerniawska E., 2011, *Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze. Podręcznik akademicki*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Leśniewska K., Puchała E., Zaremba L., b.r., *Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży*, Warszawa: MEN.
- Lisiecka Z., 2003, *Jak budować plan wynikowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łaska B., 2019, *Prawo oświatowe a edukacja włączająca*, Warszawa: ORE.
- Marciniak-Kulka E., Neyman O., Wysocka J., 2017, *Wspomaganie szkół w kształtowaniu kompetencji: innowacyjność, kreatywność i praca zespołowa uczniów*, Warszawa: ORE.
- Martyniuk W., 2003, *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie ocenianie*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Mazur P., Solecka B., 2020, *Koncepcja nakładek uwzględniających specjalne potrzeby edukacyjne w programach nauczania oraz scenariuszach zajęć/lekcji* (dostęp 24.10.2022) Warszawa: ORE.
- MEiN, 2020, *Wsparcie podnoszenia edukacji włączającej w Polsce. Rekomendacje i działania priorytetowe*, gov.pl (dostęp 24.10.2022).
- MEiN, *Edukacja włączająca* (dostęp 24.10.2022).
- Niemierko B., 2000, *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa: WSiP.
- Osiński Z., 2011, *Nowe wyzwania edukacyjne – nowe metody kształcenia w edukacji humanistycznej*, „Kwartalnik Edukacyjny”, nr 3, s. 3–17.
- Ostaszewska E.D., 2016, *Klasa dla ucznia i nauczyciela – jak się to robi? Niemiecki ma klasę – konkurs dla zwycięzców*, „Języki Obce w Szkole”, nr 3, s. 97–100.
- Ostaszewska E.D., Wręga A., b.r., *Poradnik aranżacji sal do nauki języka niemieckiego*, Warszawa: Goethe-Institut.
- Pintal D., Tomaszewicz D., 2017, *Wspomaganie szkół w rozwoju umiejętności uczenia się przez eksperymentowanie, doświadczanie i inne metody aktywizujące uczniów*, Warszawa: ORE.
- Plebańska M., 2020, *Cyfrowa edukacja – potencjał, procesy, modele*, [w:] Pyżalski J. (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja, s. 37–42.
- Plichta P., 2020, *Różne konteksty nierówności cyfrowych a wyzwania dla zdalnej edukacji – propozycje rozwiązań*, [w:] *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja, s. 70–80.
- Posiadała K., 2020, *Kształtowanie umiejętności autoewaluacji u uczących się języka obcego w wieku 55+*, „Neofilolog”, nr 51 (1), s. 71–85.
- Prensky M., 2001, *Digital Natives, Digital Immigrants*, „On the Horizon”, vol. 9, no. 5, s. 1–6.
- Przybyszewski S., 2015, *Jak mówić do uczniów po polsku na lekcji języka polskiego jako obcego*, [w:] NDiaye I.A., Przybyszewski S., Rótkowska M. (red.), *Język polski – nie taki obcy*, Olsztyn: UWM, s. 55–69.

Pyżalski J., 2020, *Co jest obecnie ważne, a co mniej w działaniach szkół i nauczycieli*, [w:] Pyżalski J. (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja, s. 25–27.

Rafał-Łuniewska J., 2019a, *Arkusze dla nauczyciela do obserwacji ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej* (PDF, 2,3 MB; dostęp 24.10.2022), Warszawa: ORE.

Rafał-Łuniewska J., 2019b, *Edukacja włączająca a pomoc psychologiczno-pedagogiczna* (dostęp 24.10.2022), Warszawa: ORE.

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 stycznia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, Dz. U. 2021, poz. 150.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego, Dz. U. 2019, poz. 991 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz. U. 2019, poz. 373.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2019, poz. 639 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz. U. 2018, poz. 467 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2017, poz. 1578 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. 2017, poz. 1591 z późn. zm.

Small G., Vorgan G., 2011, *iMózg. Jak przetrwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, tłum. S. Borg, Poznań: Vesper.

Solarczyk-Ambrozik E., 2013, *Całozyciowe uczenie się jako wyzwanie dla teorii i praktyki edukacyjnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Solecka B., 2018, *Dostosowanie metod pracy do indywidualnych potrzeb rozwojowych z uwzględnieniem diagnozy, potrzeb oraz możliwości uczniów – scenariusz warsztatów dla nauczycieli*, Warszawa: ORE.

Solecka B., Szmidt D., 2017, *Wspomaganie szkół w wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) w nauczaniu/uczeniu się uczniów*, Warszawa: ORE.

Stanowski M., 2017, *Zestawy materiałów dla nauczycielki szkół ćwiczeń – języki obce. Zestaw 2. Kompetencje kluczowe. Zeszyt 1*, Warszawa: ORE.

- Sterna D., Modzelewska-Buławicka E.B. (red.), b.r., *Ocenianie kształtujące. Dzielimy się tym, co wiemy! Zeszyt siódmy. Ocena koleżeńska i samoocena*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności.
- Stojak J., 2019, *Kompetencje kluczowe w nauczaniu przedmiotowym. Przewodnik dla kadry kierowniczej szkół i przedszkoli oraz nauczycieli*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Strykowski W., 2005, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „Neodidagmata”, nr 27/28, s. 18–27.
- Szajerska A., Kordziński J., 2017, *Wspomaganie szkół w kształtowaniu kompetencji porozumiewania się w językach obcych*, Warszawa: ORE.
- Szałek M., 2004, *Jak motywować uczniów do nauki języka obcego?*, Poznań: Wargos.
- Szczepaniak W., 2013, *Zeszyt Metodyczny nr 5. Wybrane zagadnienia z diagnozy edukacyjnej*, Konin: WSPT.
- Szczepkowska K., 2019a, *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania*, Warszawa: ORE.
- Szczepkowska K., 2019b, *Współpraca z rodzicami czyli jak rozmawiać o edukacji włączającej*, Warszawa: ORE.
- Szuchalska A., 2020, *Obserwacja uczestnicząca na lekcjach językowych – korzyści i ograniczenia*, „Linguodidactica”, t. 25, s. 265–277.
- Tarwacki M., b.r., *Edukacja włączająca – przyszłość polskiej edukacji*, Warszawa: ORE.
- Turek A., 2011, *Ocenianie wspierające uczenie się*, „Języki Obce w Szkole”, nr 1, s. 12–20.
- Uchwała nr CVII/2766/18 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2018 roku w sprawie przyjęcia „Regulaminu udzielania stypendiów uczniom szkół prowadzonych przez Gminę Miejską Kraków” w ramach projektu pn. „Rozwój kompetencji kluczowych uczniów i nauczycieli szkół prowadzących kształcenie ogólne na terenie Gminy Miejskiej Kraków” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020, Oś Priorytetowa Wiedza i Kompetencje, Działanie 10.01 Rozwój kształcenia ogólnego, Poddziałanie 10.01.03 Edukacja w szkołach prowadzących kształcenie ogólne z Europejskiego Funduszu Społecznego, Dz. Urz. Województwa Małopolskiego 2018, poz. 5241.
- Widota E., 2011, *Projektowanie dydaktyczne*, [w:] *Dydaktyka szkoły wyższej. Skrypt*, Warszawa: Uniwersytet Otwarty Uniwersytetu Warszawskiego, s. 71–80.
- Zadęcka E., 2019, *Edukacja włączająca w zakresie organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej i kształcenia specjalnego. Z doświadczeń poradni psychologiczno-pedagogicznej*, Warszawa: ORE.
- Zajac H., 2008, *Ewolucja teorii nauczania języka rosyjskiego w polskiej szkole w latach 1950–2000. Część 1: metody glottodydaktyczne*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. Urz. UE 2018, C189/1.

Szymon Domański – nauczyciel mianowany. Od 2017 roku uczy dwóch języków obcych (angielskiego i rosyjskiego) w Szkole Podstawowej im. hr. Władysława Zamoyskiego nr 90 w Poznaniu. Nauczanie języka rosyjskiego wprowadził w formie zajęć dodatkowych we współpracy ze szkolnym Stowarzyszeniem 90-tka oraz w ramach poznańskiego programu profilaktycznego. Entuzjasta projektów mających na celu wspieranie wszystkich uczniów w osiąganiu sukcesów dydaktycznych. W 2018 roku współtworzył projekt „WspieraMY” mający na celu wyrównanie szans wśród uczniów z problemami, a także uczenie języków obcych ciekawymi, kreatywnymi metodami prowadzącymi do zwiększenia indywidualizacji nauczania, a w konsekwencji do wzrostu autonomii ucznia. W roku szkolnym 2019/2020 koordynował z ramienia szkoły XI edycję ogólnopolskiego projektu „Szkoły otwartej na wielokulturowość”. Działania podejmowane w ramach projektu pozwoliły na stworzenie przyjaznej i otwartej przestrzeni dla wszystkich: uczniów, rodziców i nauczycieli.

Rafał Otręba – doktor ekonomii w zakresie nauk o zarządzaniu, nauczyciel dyplomowany; nauczyciel języka niemieckiego, adiunkt Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach; edukator z zakresu języka niemieckiego, egzaminator i trener Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie, trener w zakresie m.in. kompetencji kluczowych, ewaluacji w edukacji, przywództwa edukacyjnego; autor i współautor publikacji z zakresu dydaktyki języków obcych.